Kirke og Kultur

Indhold:

Redaktør: EIVIND BERGGRAV

Kirke og Kultur utkommer med 1 hefte hver maaned undtagen i juni og august. Abonnement kr. 10,00 pr. aar. Kan bestilles paa postanstalter, hos bokhandlerne og i ekspeditionen, Raadhusgaten 30 B. Eftertryk av tidsskriftets artikler er forbudt.

HEFTE 2 FEBRUAR 1921 28. AARG.

STEENSKE BOKTRYKKERI, JOHANNES BJØRNSTAD. KR.A

DANSK KIRKELIV SET MED SVENSKE ØJNE

«Danskt kyrkoliv och svenskt» heder en bog af domkirkeadjunkten V. Sødergren i Upsala, men den handler i virkeligheden blot om kirkelivet i Danmark; det svenske element er væsentligt det, at nabolandets kirkeliv er set med svenske øjne.

Dette medfører den fordel, at sagen kan opfattes som helhed og ses historsk; at de forskiellige perioder i udviklingen bliver til en række indbyrdes sammenhængende stadier, og at de retninger og partier, der fra dansk synspunkt viser sig som adskilte og splidagtige, for det betragtende øje samler sig til et totalbillede.

Forskellen mellem dansk og svensk kirkeliv træder tydeligst frem i forholdet mellem kirke og stat. Den danske reformationskirke var en virkelig statskirke, hvor kongens territorialret gjorde sig gjældende, medens den svenske kirke blev en gejstlighedens kirke, men derigennem et mere organisk udtryk for folkets kirkelighed; ihvertfald en selvstændig institution, der kunde hævde sig i samfund med — eller endogså i modsætning til — staten.

Pastor Södergren, der som få svenske er fortrolig med den danske kirkes liv, har rigtigt set, at svagheden i dens statskirkelighed dog har rummet en fordel: nemlig at øvrighedens indifferens for de enkelte religiøse spørgsmål medførte en større tolerance overfor dem og således har givet udviklingen større spillerum end den kirkelige organisation i Sverige skulde have gjort. De forskellige fromhedsretninger og det private initiativ trivedes i ly af den statslige formalisme; og når forfatteren umiddelbart efter det indledende kapitel om stat og kirke omtaler «Retningerne og menighedslivet, valgmenigheder og sognebåndsfrihed», så har han dermed rigtigt betegnet det karakteristiske i det danske kirkeliv.

Hvor godt han kender dette, fremgår af de ord, med hvilke han angiver årsagerne til denne ejendommelige danske udvikling: «En årsag, og vel nok den vigtigste, ligger i det danske gemyt. Det har sin styrke i en viss virkelighedssans, den danske «jævnhed». Man løser sagen praktisk, fra dag til dag. «Det går nok»

trøster man sig med; og det er forunderligt, hvor det så kan gå. Lange linjer ind i fremtiden og principielle redegørelser har danskeren mindre sans for end svenskerne. Dertil kommer, at den danske kirke i sin myndighed overfor staten i ringere grad har kunnet gøre en ubøjelig principiel kirkepolitik gældende overfor individer og bevægelser. Og statsmagterne, som repræsenterer kirken, var naturligvis helst tilsinds at løse konflikter på det kirkelige område så 'politisk' som muligt, d. v. s. med mindst mulig rivning og allarm».

Det er denne assimilationsævne og elasticitet i kirkeorganisationen, ligesom i folke- og åndslivet overhovedet, som har gjort det muligt, at så forskellige retninger som grundtvigianismen og den indre mission har kunnet utvikle sig frodigt ved siden af hinanden uden hindring fra kirkens eller statens side. Om den grundtvigske retning siger forfatteren: «Den er så ægte dansk, at den må opleves! Iallefald er det vel den retning, som vi her i Sverige har mest at lære af, fordi vi i det store og hele savner et tilsvarende utslag i vort folkelige kristendomsliv».

Ligeså bemærkes det, at «indre mission har mindre at lære os». Medens grundtvigianismen er typisk national og folkelig, er indre mission blot et utslag af den almene kristelige vækkelse, der gik gennem protestantismen i århundredets sidste halvdel, fra England gennem Tyskland til de skandinaviske lande. At retningen i Danmark fik et vist hjemmegjort præg beroede paa stifteren, Vilhelm Bech med hans udprægede danske gemyt, hans energi og hans store, åbne veltalenhed. «Lige så «jævnt» dansk som mandens ydre var: middelhøj, noget 'flot' borgerlig, med fipskæg og et lidet præsteligt udseende, snarere noget af en «major i civildragt» — ligeså skarpt skåren var — som hos få andre danske mænd — hans karakter. Hvor han kom, trådte han djærvt og uforfærdet frem, med intuitionens blik for øjeblikkets krav, aldrig bange for at gribe ind og stille sig i ilden, hvor det var værst».

Men denne mand, så selvstændig han end var, var dog mindst af alt en sekterer; han var en folkekirkens mand. «Indre mission har, mere end noget andet værnet den danske kirke mod sekterisme». Ligesom Bech var patriot af det reneste vand, stod han også på «dansk kristendom, der ikke traskede i hælene på det udenlandske». (Han mente rimeligvis dermed: det tyske. At han selv af retning var engelsk metodist, tilsat med moderne tysk pietisme, havde han naturligvis ikke mindste anelse om).

Hans organisation var på engang demokratisk og aristokratisk; den var folkelig, men centraliseret. «Så udpræget en lægmandsbevægelse missionen end var, har dens ledelse og udvikling dog ligget i præstelige hænder» og beroede i Bechs levetid af hans personlige styrelse. Missionen blev aldrig nogen selvstændig anstalt, men den har ad indre vej virket som et salt i den danske kirke. Den er en vækkelseskristendom men dog konservativ i sin holdning; den er pietistisk af sindelag, men dog fuld af praktisk liv og lyst til livet.

Grundtvigianismen og indre mission er de to grundretninger i Danmark. Overalt støder man på modsætningen — og samarbejdet. Træffende siger Södergren, at det ikke er noget lærespørgsmål som adskiller dem, men det er i praksis, det er vanskeligt at få de to partier til at gå sammen. For grundtvigianerne er kirken, for indre mission forsamlingshuset opbyggelsesstedet. Den ene er folkeligt kulturel; den anden på mange vigtige punkter kulturfjendtlig i sin folkelighed.

I den nuværende danske kirke skænker forfatteren «den københavnske kirkesag» sin største opmærksomhed og beundring: de små, smukke kirker, der med private midler bygges overalt i byen, og som følger, snart med «borgerskabets», snart med «underklassen»s vækst og kirkelige behov.

Men disse behov er ikke rettede mod en «kirke» i ordets svenske forstand. Hvor Sverige har en kirkeorganisation med dens stifts- og sognekristendom, har Danmark en «menighed». Og Södergren har ganske ret, når han til slutning samler hele sin karakteristik i en udvikling af hvad der ligger i ordet «menighed»: et levende samfund af frie kristne, en kristendom, der lever i folket og gennem folket uden at danne nogen selvstændig institution, men som rundt omkring skaber kristeligt liv i forskellige former og — til syvende og sidst — i samme ånd.

Men — hvis der er ret og retfærdighed i verden, burde der nu også skrives en bog om u k i r k e l i g h e t e n i Danmark. Thi dette land er som et tremmebillede: fra den ene side set er der glædeligt kirkeliv overalt; fra den anden side er landet fuldt af ligegyldighed, ja fjendskhed mod kirken. På hvilken side pluraliteten findes, kan være vanskeligt at sige; derimod er det desværre lettere at bestemme, hvor de kræfter findes, som peger mod fremtiden og bliver afgørende for dens udvikling. Klart er

det nemlig, at arbejderklassen og hele dens presse er kirkefjendsk; utvivlsomt også at den akademiske intelligens aldeles overvejende forholder sig indifferent eller ligefrem afvisende og modarbejdende mod kristendommen. Det kirkesøgende København er dels den ældre stamme af overklassen, som overvejende er repræsenteret af damer, dels det nyvakte kirkeliv, der, såvidt jeg kan se, væsentlig næres af en viss konservativt balancerende mellemklasse. Det er for største delen sådanne «mindre folk», der ikke vil tilhøre socialdemokratiet, men som heller ikke kan følge med i de strømninger, der rører sig i kulturens centralorganer: i videnskab og teknik, litteratur og kunst og det åndsliv, som deraf affødes.

I provinserne, købstæderne, ligger niveauet relativt højere. idet bourgeoisiet dær ofte er kirkeligt sindet, medens egentlige småkårsfolk tidt er sløvede af deres knappe kår. På landet bæres kirken — i grundtvigske kredse mest af den jevnt besiddende landbostand, på missionske egne mest af fiskere og søfolk og en del mindre landbrugere, altså bestandigt af folkelag, der indtager samme stilling mellem de moderne kulturstrømninger: arbejdernes og overklassens. Dette naturligtvis alt med talrige undtagelser af overbeviste og aktive kristne i alle samfundslag.

Iøvrigt stiller sagen sig landskabeligt forskelligt: På Fyn og i Vestjylland synes levende kristendom i højere grad at have gennemtrængt hele samfundet (Fyn grundtvigsk, Vestjylland missionsk), medens Sjælland og Østjylland er længere tilbage. Tungest bevægelige er øerne syd for Sjælland, medens på den anden side det genvundne Sønderjylland også i kristelig henseende er en højst glædelig landvinding; thi det nationale og det kristelige liv har dær under hele kamptiden arbejdet — og sejret — hånd i hånd.

Pastor Södergren er opmærksom på katolicismens skjulte, men sikre, fremskridt i Danmark. Den har sit bedste tilhold, dels hos småkårsfolk (mest i provinserne) dels i forfinede kredse blandt andet i adelen.

Den hele tilstand peger på kulturelle mangler ved den danske protestantisme, navnlig en mangel på hvad man kunde kalde s a m t i d i g h e d. Dens forkyndere — inklusive disses styrere og delvis deres lærere — er ikke tilstrækkeligt indlevede i kulturens indhold og berørte af nutidens problemer. Præsterne er for lidet teoretisk udviklede; eller de, der har ævner og kundskaber

nok dertil, stiller sig ofte på forhånd afvisende til de virkelige problemer. På de sociale spørgsmål er man endelig blevet opmærksom, men til de teologiske og filosofiske vender man helst det døve øre.

Det er vel derfor så mange mennesker, for hvem disse spørgsmål er alvor og bestemmende for deres livsanskuelse vender det døve øre til forkyndelsen.

Det nyvakte kirkeliv i Danmark har som helhed en *exklusiv* karakter. Det omfatter visse folk og folkelag, men udelukker andre. Det har i modsætning til den ældre kristendomstype, som skabtes af Mynster, Mortensen, Monrad og den klassiske grundtvigianisme, et visst sektererisk snit over sig. Det gør sig højlig fortjent ved ikke blot at vække liv, men også at skabe kultur — og en etisk-socialt præget kultur — i sådanne kredse, der står hjemløse i den moderne kulturverden med dens tanker og idealer; men over dem, der føler sig hjemme i denne, har den ingen magt. Og man bestræber sig ikke for at få det. Man søger ikke at forstå disse mennesker og at tilegne sig deres forudsætninger, således som de nævnte, store forkyndere gjorde det — og vandt dem!

Men en sådan exklusivitet kan ikke herske ustraffet. Den gør lige så megen skade som gavn. Hvad der vindes i den ene ende, tabes i den anden. Kristendommen kan ikke af kærlighed til «de små» gøre sig til en mellemklassereligion, som andre folk — både ovenover og nedenunder — beder sig forskånet for.

Det er ikke blot humanisme, der mangler; det er også teologi. Det er karakteristisk for officiel og kirkelig teologi i Danmark, at Nordens største systematiske teolog sidder som præst i Sorø og aldrig blev professor i København, ja at det var Norge, der måtte gøre ham til teologisk doktor.

Når pastor Södergren gør den rigtige bemærkning, at de danske kirkelige retninger ikke adskiller sig fra hinanden i lærespørgsmål, omtaler han neutralt hvad der også kunde belyses kritisk, nemlig at alle møtes i den mest rørende enighed om ikke at lade sig forurolige af noget teologisk spørgsmål, end ikke på historiskt eller texthistorisk område, om det skulde stride mod det vedtagne. «Vi vil have det hyggeligt her i vor folkekirke» som en biskop for nogle år siden ytrede i et menighedsmøde, hvor sådanne ting kom på tale og fandt behørig afvisning.

Det er blevet lægmandskristendom det hele, selv hvor det her og dær giver sig lærde udtryk. Det vil sige, som al stabiliseret lægmandstro: personligt kristenliv i en tidligere teologis aflagte klæder.

«Og ingen, der drikker den gamle vin, begærer den nye; thi han siger: den gamle er god.»

Edv. Lehmann.

RELIGION OG KIRKE,

I SÆRDELESHET VOR EGEN KIRKE.

AV JENS GLEDITSCH.

Den frygt, hvormed mange av kirkernes venner ser frem imot fremtiden, har vel sin dypeste grund i forholdet mellem kirken og den aandsmagt, som kirken vil tjene, nemlig religionen. *Grundforholdet mellem kirke og religion* kommer efterhaanden igjen frem i dagen, saaledes som mange gange før i kritiske tider. Vi behøver ikke at gaa længere tilbake end til pietismens opkomst for at se dette, ti dengang kom det særlig klart frem. Aanderne skilte sig dengang paa spørsmaalet om *hvorvidt den evangeliske kirke var Babel* eller ikke. De radikale pietister svarte ja paa dette spørsmaal, de moderate svarte nei. Og den umaadelige, aandelige virkning av Gottfried *Arnolds unparteiische Kirchen- und Ketzergeschichte* berodde paa den kritiske stilling, han i kristendommens navn indtok til alt, som kirke kaldes. Siden den tid er dette spørsmaal egentlig aldrig kommet til ro, og det lar sig forutse, at det heller ikke vil komme til ro, ja at det ikke *kan* komme til ro i den *evangeliske kirke*. Saavidt jeg kan se, beror de nu igjen opdukkende kirkelige *legitimitetsteorier* paa at man søker at bringe denne sak til ro paa en *illegitim* maate, nemlig ved at tillægge en viss utvortes organisation, et visst kirkelig embede en betydning, hvorigjennem det egentlige spørsmaal bliver omgaat. Det egentlige spørsmaal er aldeles ikke spørsmaalet om garantier, opfatninger eller læremeninger, men det er *spørsmaalet om religionen selv*, om hvorledes den er beskaffen.

Vi kan f. eks. ta for os dette spørsmaal i den form, det nylig har faat i et foredrag av Gogarten.[1]) Han formulerer spørsmaalet saa: Er vor religion *sjælen i vor kultur* eller lever den i en *stadig krise likeoverfor kulturen?* Aarsaken til at han gir det gamle spørsmaal denne form, er vel den sterke *fornemmelse*

---

[1]) Christl. Welt, 2den december.

av krise, som just nu findes i de evangeliske kirker i Tyskland. Under de omstændigheter er det rigtig ja nødvendig at minde om, at denne krise ikke er noget nyt eller utenfra paaført, krisen ligger i religionens eget væsen. Det kritiske træder tydeligst frem i mystiken, og alle tiders mystikere har hat lettest for at se religionens kritiske stilling til kirken, men det kritiske grundforhold findes i al religion. I al virkelig religion forsvinder nemlig saavel vort eget liv som hele verdenslivet i Gud, *alt andet blir værdiløst,* far og mor, himmel og helvede[1]) og selv de gode gjerninger, som de egte luteranere foragtede saa høit. Gud er almægtig — og æren er hans alene. Men i kulturens verden gjælder det relative, der betyr *mennesket* noget og hans *gjerning* er ikke uten værd, baade det grundlæggende ved arbeidet og dets deling; arbeidet blir efterhaanden saa fint forgrenet, at den ene livsgjerning ikke forstaar den anden og den ene klasse av arbeidsfolk negter den anden livsret. Navnlig, naar dette sidste blir tydelig for os saaledes som idag, da besinder kulturen sig paa sin enhet, da søker den sin *fællesnævner* og er ikke istand til at finde den i noget andet end i sin religion, som den da opfatter som *kulturlivets sjæl,* dets indside, der, hvor humaniteten og fredstankerne bor. Men dette vil ikke rigtig passe; selv om den slags tanker fremsættes med saa stor virtuositet som hos *Rudolf Eucken,* fornemmer vi at det ikke er egentlig religion. Under de omstændigheter opgir mange sammenhængen; religion vil vi ha, siger de, saa faar vi altsaa slaa os paa mystiken og si kulturen farvel, eller *fuldbyrde krisen,* som det ogsaa heter. Eller man sier omvendt: Altsaa er religionen umulig, vi faar da holde os til verden og forsage Gud. Hvorofte jeg har hørt de ord i mine unge dage, de gik stadig igjen i studenterdiskussionen, mest da *i den sidste form.*

Men dilemmaet er ikke rigtig, ti religionens væsen er ikke rigtig opfattet, eller som det heter i det religiøse sprog: *Gud er endnu ikke blit stor nok.* Det er rigtig og nøiagtig tænkt, at verdens indhold er de mange ting, der bestaar det ene ved det andet, men ingenting ved sig selv, mens Gud er det ene, som optar hele pladsen, og gjør alt andet værdiløst. Og i denne tankeverden lever megen religiøsitet. Men denne religiøsitet er ikke sterk, den er svak og motløs. Guds ene alene værdifulde væsen bestaar ikke i en logisk motsætning

[1]) Saa Madame de la Motte av Guyon ca. 1700.

til verden og det, som sker i disse tider, eller til det, som jeg gjør, men det bestaar deri, at hans almægtige vilje omfatter *ogsaa alt dette.* Jeg siger, at hans vilje gjør det, andre vil endogsaa sige, at hans *væsen* omfatter det hele, paa den diskussion vil jeg ikke ind denne gang, nok er, at den fristende logiske motsætning ikke maa faa fange os ind, allermindst i kulturpessimismens dage, i krisetiden, naar motløsheten er almindelig og letkjøpt.

Og allermindst, naar det gjælder kirken, ti det er tydelig nok, at ogsaa den berøres av, hvorledes vi tænker om dette grundforhold. Kirken er nemlig paa den ene side et religiøst væsen, men paa den anden side er den ogsaa et *kulturvæsen.* Dens art bestaar deri, at den gjør religionen til gjenstand for *social kultur,* derfor blir den let Babel for den svakere religiøse betragtning. Kirken lever i en vanskelig stilling, den skal være mor for den *dypeste personlighets kultur,* den vil endog aapne kilderne for *selve personlighetslivet,* der hvor det springer ut i fuld uavhængighet av verden. Men samtidig har den, som hele kirkehistorien viser saa overordentlig vanskelig *for at gi rum for personligheten* i dens fulde frihet, den har altid hat let for at bygge profeternes grave, samtidig med, at den slaar profeten ihjel. Dens sociale struktur fører dette med sig, og den har vanskelig for at se, at ogsaa kirken staar i det forhold til religionen, at den er utsat for en stadig krisis fra den side. Kirken er ikke uimottagelig for den anskuelse, at *kulturen forøvrig* befinder sig i krise, men den gjør let en undtagelse for sit eget vedkommende. Forsaavidt med rette og saalangt medrette som den virkelig er mor for personlivets dypeste kilder, men forsaavidt med urette, som *den selv ikke er dette liv* men en kulturmæssig form for dette liv, som i sig selv er noget meget større. Der spørges derfor om der er noget raad for denne kirkens stadige tragedie. Og dertil maa antagelig i stort set svares nei, sammenvæksten mellem religionen og den kulturform for religion, kirken skaper, er altfor sterk til at det kan lykkes for os mer end for de henfarne slegter, som alle har lidt derunder uten at kunne finde noget botemiddel. Men hvis vi er istand til at opfatte grundforholdet mellem Gud og verden, mellem religion og kultur rigtig, saa skulde vi ialfald kunne se paa vor aandelige mor med forstaaelse ogsaa da, naar hun ligger under for sin egen indre tragedie.

Det gjør vi ved at se paa kirkens væsen saaledes som ovenfor er antydet. Motsætningen mellem en religion som er sjælen i kulturlivet og en religion, som lever i en stadig krisis likeoverfor kulturen falder da bort. Og formelen kommer til at lyde saaledes: Vi lever i en religion, som bestandig befinder sig i krisis likeoverfor kulturen og derfor, *just derfor er denne religion sjælen i kulturlivet.* Det gjælder det hele kulturliv — det deltar i hele sin utstrækning i kirkens tragedie. Ti kulturen hviler paa personligheten, den er i alle sine former fra de enkleste til de høieste kun et klædebon om livsværdien, og saadan som livsværdien opfattes, saadan blir kulturens skikkelse. Man kan nok tale om materialistisk kultur og om utvortes kultur og om overfladisk eller æstetisk kultur, men i alle tilfælde opstaar saadan kultur, fordi man ser det egentlige livsgode i det som karakteriserer kulturen.

Saaledes forholder det sig ogsaa med kirken, eller for at bruke det rigtige uttryk med kirkerne. Deres væsen er at *gjøre religiøsitet av en viss beskaffenhet socialt virksom.* De lever alle av et eller andet opkomme av urreligiøsitet, som de har bygget sine lære sætninger, sin praksis og sin pædagogik over. De burde, fordi de er religionens tjenere, være mer bevægelige end de er, men de har vanskelig for det, fordi de ruger over gamle skatter. Av og til blir disse vanskeligheter særlig store, hitindtil har det ført til dannelse av nye kirker, som avgrænset sig fra de gamle. Nu besidder vi midler til at undgaa dette. Og midlet er den historiske — det vil si relative, det vil si kulturmæssige opfatning av kirkens væsen. Det er den, som møter os i den historiske opfatning av skriften. Historisk opfatning vil ikke si noget andet end relativistisk opfatning, det ene forstaaes kun i sit forhold til det andet, og hvis man ikke forstaar det saaledes, da forstaar man det overhodet ikke. Forstaa vil altid si at finde forbindelser og sammenhænger. Og som dette gjælder om skriften, saa gjælder det ogsaa om *bekjendelsesskrifterne,* de *forstaaes aldeles ikke* dersom man bare gjentar dem ord for ord. De forstaaes kun, naar de sættes i forhold til andre utsagn til hvilke de staar i motsætning eller hvormed de staar i samspil. Vi, som opfatter bekjendelse og skrift paa denne maate, er ikke fjernere fra dem end andre, vi er *nærmere* ved dem, ti vi forstaar dem, men de andre forstaar dem aldeles ikke. Og vi kan ogsaa forstaa vort eget forhold til vore histo-

riske forutsætninger bedst, vi kan gjennem sammenligning komme til at se, hvorledes vi virkelig hører hjemme i vor egen kirke. Det har faldet i min lod at besøke St. Peter i Rom og St. Paul i London, jeg har sittet under Luthers prækestol i Wittenberg og nu i sommer under Calvins prækestol i Genf, og der har allesteder været noget at finde, noget at kjende sig i slegt med. Men likesom det fortælles om de gamle nordmænd, at de kysset den norske jord, naar de kom hjem fra reise og hilste sit land som *«landet over alle land»*, saa hilser vi vor egen kirke. Ingen anden kirke er som den, ti som der staar skrevet etsteds: *Denne er født der.*

Paa denne maate kan vi leve vel med vor kirke, og det blir vor pligt som vor lyst at arbeide for, at dens *rette væsen* maa bli synlig, at den maa vove at være *aapen og fri, moderlig og rummelig,* som et godt hjem er det, tjenende og ydmyg, som det sømmer sig for den der skuer det aller høieste og prøver at fange det som et speil fanger nogen straaler av solen.

Jens Gleditsch.

EUROPAS OPREVNE KIRKEHJEM

Når man selv er blitt interessert for en sak som man tidligere ikke hadde større sans for, men er blitt det så å si ved et tilfelle og ganske bestemt vet med sig selv at man slett ikke vilde ha kunnet få interessen vakt f. eks. ved en tidsskriftartikkel, noe statistik el. l., da setter man ikke overdrevent stort håp til den virkning det kan ha på andre om man nu selv bringer frem et par slike artikler om en sak som de fleste naturlig nok er døve overfor.

Det nye Europakart er vi blitt lei av å spørre efter, for det blir jo aldri færdig. Hvem vet desuten hvor sikre disse omgrupperinger av landsdeler er? Alt flyter, og så venner vi os til å holde oss til vår egen faste tømmerstokk.

Men en stor del av omgrupperingene er allerede sikre nok, ja de fleste av dem. Våre aviser interesserer sig mest for hvor kulfelter og oljefelter og denslags er havnet henne. Til en viss grad nevnes det også litt om nationalitetenes omgruppering.

Men at store åndelige kraftcentrer og arbeidsfelter er blitt forflyttet, tildels revet i stykker og tildels helt rasert, det ser vi mindre til. Vi organiserer her hjemme våre egne menigheter — vi ser ikke alle de menigheter som bak det nye Europas grenselinjer blir revet op, kastet over i nye makthaveres hender, skåret av fra slekt, venner og den kirke som var deres mor.

Disse kirke-organisasjoners martyrium kan vi kanskje vise tilside med den tro at hvor åndskraft er tilstede, der kan nok organisasjoner lemlestes og dø. Aanden lever! — Ja, også kjærligheten i en søskenflokk kan bli ved å leve fordi om hjemmet blir voldelig sprengt og flokken spredt for alle vinder. Men det er desværre sansynlig at barna blir utsatt for meget ondt, ja for å gå til grunne i et liv uten det gamle hjem.

Det er hjemløse lutherske menigheter i Europas sønderslagne evangeliske kirkehjem jeg her ber om hjertelag for.

Det er to grupper av dem som vi i dette hefte bringer redegjørelser for, den *ungarske* og den *polske*.

Ærlig talt, hvem av oss tenkte større på at protestantismen hadde en sterk stilling i Ungarn? Har vi ikke i lettvint likeglahet slått Ungarn sammen med Østerrike — habsburgernes og pavens sikreste borg? Mens virkeligheten er den at der var en særskilt sterk brytning mellem disse to nettop religiøst. I Ungarn var protestantismen både religiøst og kulturelt en folkets mor. Men selvsagt lå den i en stadig kamp mot katolisismen i hovedlandet og i eget land.

Nu er denne protestantisme brutt organisatorisk sammen. Biskopen av Budapest må være en behersket mann; han skriver ganske nøkternt kjendsgjerningene ned, og han bruker bare tall, ikke hjerteskjærende ord. Men hvad betyr ikke disse tall for hans og vår religion, for evangelisk kristendom?

Bak høie avsperringer er de blitt gjemt vekk for hverandre alle flokkene. Og i protestantismen har vi ikke nogen som kan gå tvers over avsperringene, slik som katolisismen har. Blir en katolsk menighet flyttet fra Tyskland, la oss si til Polen — religiøst betyr det ingen ting, for paven går over alle landemerker. Han var i Polen før de andre kom. *Må ikke nu snart protestantismen organisere sig?* Må vi ikke sørge for at der kan være religiøst åpen dør selv hvor den politiske lukkes mellem brødre? Spørsmålet reiser sig hos alle som leser biskop Raffays brev.

Men det brenner ikke mindre sterkt i det polske spørsmål.

Her ligger saken noe anderledes an enn i Ungarn. Protestantismens utrolig store svakhet som organisasjon avdekker sig så grellt i Polen fordi det her ikke bare dreier sig om evangeliske som er revet løs fra moderkirken, men også om en strid mellem disse evangeliske og deres protestantiske troesbrødre i det land de nu er kommet til. De kom over grensen og traff åndsbeslektede; men i protestantismen er som bekjent frende frende værst.

I det Polen som vi idag har, er der, stort sett, tre protestantiske kirker. I det gamle kongerike Polen holdt der sig både en reformert og en luthersk kirke. Trods de reddsomme forfølgelser, er der liv i dem den dag idag, sterkest i den *lutherske* som har en fremragende dyktig chef, også noe av en politisk chef, i generalsuperintendent *Bursche* i Warschau. Men da nu Posen blev lagt fra Prøissen til Polen (og desuten andre landstrøk av Vest- og Øst-Prøissen og Schlesien), fikk man en tredie protestantisk kirke i landet som hverken var luthersk eller reformert, men så å si

begge dele, *uneret evangelisk*, tidligere et lem av den prøissiske landskirke.

Det dreier sig i Posen om ca. 250 menigheter med omtrent 600 000 lemmer. Det vanskelige er imidlertid at disse menigheter ikke er menigheter i vår forstand, så de bor i samlede klynger. De er spredt noen her og noen der i de katolske byer og bygder. Vanskelige livsforhold!

Enda værre blir det når man hører at disse kristne er en nasjonel minoritet, en tysk protestantisk befolkning blandt katolske polakker. Av de 600 000 evangelisk-unerte i Posen er der kanskje høist 10 000 polakker. Mangfoldige av disse tyskere har sin fedrene jord i Posen — det er jo gammelt grenseland. Men mange av dem var innflyttere, koloniseringsmannskap fra de siste årtier da Prøissen, i Polen likesom i Sønderjylland, drev sitt fordømmelige kulturelle og nasjonale prøissifiseringsarbeide.

Den evangeliske kirke som de mange tyskere (innføtte sammen med innflyttede) dannet i Posen, kunde ikke klare sig uten store tilskudd fra Berlin.

Men nu vil polakkene ikke tillate noen forbindelse med Berlin. Ikke så meget som en salmebok får komme over grensen. Dette er i rak motstrid med Versaillestraktaten. Men Polen mistror alle tyskere innenfor sine grenser. Og det er ikke bare ved sin optreden i Vilna at Polen har vist en råbarket forakt for det delibererende, kontraktskrivende Vest-Europa. Mens mørke og kaos endnu rår, vil Polen smi sine egne affærer på sin egen esse. Og så går de ivei og forsøker tyne livet av de adspredte tysk-evangeliske menigheter.

Man kunde tenke sig at de evangeliske tyske under disse forhold vilde funnet sig en støtte hos de polsk-lutherske i det gamle russiske Polen, med *Bursche* i spissen. Men disse augsburg-protestanter, som de også kalles, er mer polske enn polakkerne selv, så der er en sterk nasjonal motsetning mellem dem og deres tyske troes-forvante i Posen. Disse siste verger sig med nebb og klør mot å slås sammen med lutheranerne.

Underlig nok er alle disse tvistemål blitt bragt inn for et nordisk forum, idet først generalsuperintentent Bursche henvendte sig til erkebiskop Søderblom med en fremstilling, og senere tyskerne vendte sig både til Sverige og Norge med bønn om interesse og sympati. Da det var yderst vanskelig på avstann å få noe sikkert inntrykk av rett og urett i disse meget innviklede saker, rei-

ste Stockholmspresten Valdus *Bengtson* derned for å se selv. Hans rapport er i disse dager sendt til alle førende kirkemenn i allierte og nøitrale land. Vi bringer den frem for offentligheten i dette hefte.

I Upsala møtes desuten først i mars en forsamling av kirkemenn fra begge stridende leire og fra nøitrale og allierte land for å samrå om tingene og om mulig finne en utvei.

Vår sympati vil alltid være med dem som lider. Men å ta parti er foreløbig umulig. Så meget synes imidlertid å være klart at den hissige polske stat frykter lyskast av nøitrales og alliertes interesserthet inn over sine operasjonsfelter. Desto sterkere skal vi vite å vende våre øine derhen.

Men i de nasjonale og politiske tvistemål tar vi ikke parti. For oss gjelder det den evangeliske tros sak. Og for hvert et kirkehjem som rives op, må vårt hjerte banke sterkere for alle de åndsbrødre som blir kastet på gaten mellem fremmede.

Eivind Berggrav.

DE ADSPREDTE HILSER EDER!

Ungarns lutheranere til Nordens,

et brev fra biskop Raffay, Budapest.

Til
redaktøren av «Kirke og Kultur.»

Med varm taknemlighet har jeg mottat Deres brev hvor De ber om oplysninger om protestantismens stilling i Ungarn nu. I december kunde jeg ikke rekke å skrive den lille oversikt, for da hadde vi generalkonventet og siden høitidsdagene som la beslag på min tid. Skulde det være noget mer De ønsket hos mig, er jeg altid til tjeneste.

Jeg har i beretningen bare kort og knapt sammenstillet de fryktelige kjendsgjerninger som viser protestantismens nederlag i et land hvor evangeliet hadde funnet trofaste hjerter og hadde reddet troen gjennem århundreder. Vi er ikke motløse, vi arbeider med de krefter som endnu er levnet oss.

Tak fordi De tenkte på oss!

Budapest 6te januar 1921.

Deres taknemlig ærbødige
Alexander Raffay, D. D.,
evangelisk biskop.

[Dr. *Alexander Raffay* er født i Czeqed i Ungarn 1866. Han blev prest der i 1891, teologisk professor fra 1893 til 1908. I 1908 blev han prest i Budapest, i 1918 evangelisk biskop der.

Han deltok i kongressen i Genf i august som præses i den ungarske protestantiske komité for utenlandske forbindelser, gjorde sig ikke meget bemerket under kongressens forhandlinger men vandt mange venner for de evangeliske kirker i Ungarn med sit elskværdige væsen. Han er Lutheraner.]

Biskopen skriver:

I de protestantiske kirker er evangeliet blitt også en national kraft og nøie knyttet til folkenes selvstendige utvikling. De

enkelte folk søkte og fant sine egne veier da de rev sig løs fra Roms kosmopolitiske overhøihet. Men på samme tid kom de også til å bli løst fra hverandre innbyrdes, de var uten korrespondance. Men nød kan bli ny læremester. Brødre som lever i lykke og velmakt kan man rolig la klare sig selv og utrette sitt arbeide. Tung skjebne går med bønn til kristenbrødre om reddende kjærlighet.

Protestantismen her i Ungarn har hatt en vekslende skjebne. På 1500-tallet var vort land delt i tre deler. Tyrkerne rådde over de to trediedeler, og resten var dels i maktløse fyrsters vold (Siebenbürgen), og dels habsburgernes stadige krigsskueplass overfor tyrkerne. I denne forfærdelige tid var det protestantismen som reddet Ungarn. Den skapte en samlet nationalfølelse for alle delene, grunnla på den ellers nakne bund en litteratur og en kultur så livskraftig, at ungarsk blev kulurspråket i Sydøsteuropa. Ikke bare på de polskes adelsgodser talte man ungarsk, også Rumenia fikk sitt første kulturspråk fra oss, de første rumenske bøker blev til på ungarske siebenbürger-fyrsters initiativ. I Stambul brukte tyske og franske gesandter ungarsk som forhandlingsspråk. Moritz av Sachsen og Phillip av Hessen kjenner vårt språk og understøtter våre ungarske lærde når de er på besøk i Tyskland; til gjengjeld har vi store verker som er tilegnet disse menn. Ved slutten av 1500-tallet er Ungarn blitt helt protestantisk, og i sterk national selvbevissthet utfolder det alle sine krefter for å vinne frihet.

Nu truet imidlertid den største fare ikke fra tyrkerne, men fra Wien, hvor habsburgerne hadde planlagt en politik med det mål å ødelegge både protestantismen og Ungarn. I 300 år forsvarte vi vår tro og vår nationale rett. Under kampen mistet protestantismen sin flertalsstilling, men spillet hele tiden i det offentlige og kulturelle liv en langt større rolle enn en skulde vente efter tallet på dens tilhengere. I Ungarn kan man den dag idag merke et sterkt og utpreget protestantisk drag ikke bare hos lege katoliker, men også hos de mere dannede av de katolske prester. Gjennem 400 år har protestantismen for Ungarn betydd dannelse, frihet og fremskritt, og vi håber at den også nå må bli vor redning.

Verdenskrigen kom jo over oss. Forgjeves søkte nationens fører, grev Stefan Tizza, en klippefast protestant, å avverge den. Ungareren kjempet siden med ære mot vort hav av fiender. Men den undergravede indre front brøt sammen, og Ungarn blev av de

seirende stormakter knuget i støvet av de frygteligste fredsbetingelser.

Den *lutherske* kirkes tap kan De se av denne tabell:

	Menighets-lemmer.	Menig-heter.	Prester.	Folke-skoler.	Lærere.	Skole-pligtige.
Der var	1 338 653	685	709	1 254	1 582	166 406
Gått tapt....	810 795	434	441	698	899	94 369
Tilbake	527 858	251	268	556	683	71 837

Av 9 borgerskoler har vi mistet 7; av 18 gymnasier er 6 tilbake; av 5 lærerskoler er 4 borte. 3 teologiske fakulteter og 1 juridisk er tapt, og vi har intet tilbake. Av 369 professorer har vi 116 igjen.

De protestantiske kirkers tap stiller sig slik:

Under rumensk overhøihet er kommet i alt 1 152 768 protestanter, derav 775 391 reformerte, 308 488 lutheranere, 68 889 unitarer. Av alle disse har 3 556 rumensk nationalitet, resten er ungarer.

Under serbisk overhøihet er 524 985 protestanter kommet, derav er 396 556 lutheranere, 228 184 reformerte og 256 unitarer.

Under tschekoslovakisk herredømme er 524 985 protestanter kommet. Derav er 396 556 lutheraner, 228 184 reformerte, 245 unitarer.

I Vest-Ungarn, som efter fredsbetingelsene skulde gå til Tysk-Østerik, lever 68 417 protestanter; derav 62 453 lutheranere, 5 810 reformerte og 34 unitarer.

Den samlede ungarske protestantisme har altå mistet 2 089 652 lemmer.

Den reformerte kirke har fått reddet mer enn halvparten av sitt tidligere medlemstall, mens vår egen kirke blev berøvet mer enn to trediedeler. Unitarerne, som har vært de ledende innenfor sitt verdensbrorskap, forsvinner ganske.

Protestantenes stilling i de fraskilte dele er uten håp.

De fleste protestantiske menigheter i Ungarn kunde bare opretholde sine skoler, sine kirker o. s. v. takket være den ungarske stats hjelp. I de nye stater har de i så henseende intet å håpe.

Hvorledes en nation går til grunne under rumensk herredømme kan en se av Tschangoerne som lever på et sluttet område i et tall av 100 000, men ikke har en eneste skole. Ved hver gudstjeneste må de lese rumenske bønner og tekster. Derimot blev det i de rumenske kirker i Ungarn ikke brukt et eneste ord

ungarsk; de fleste rumenske prester hos oss kunde ikke engang snakke ungarsk. Den ungarske stat støttet i året 1918 den rumenske kirke med 1 310 963 kroner, mens den reformerte kirke — en fortjenstfull forkjemper for ungarsk kultur — bare fikk 1 065 381 kroner. Rumenernes antal var da 2 333 972 mot de reformertes 2 603 381.

En lignende rettfærdig behandling kan vi ikke håpe på hos den rumenske regjering; det er snarere sansynlig at national og religiøs undertrykkelse vil legge ungarernes protestantiske kulturliv totalt øde.

Alt nå blir gudstjenestene forbudt, under vekslende påskudd. Prester blir fengslet fordi der angivelig skal forekomme ungarske nationalsange i salmeboken, enda den er autorisert av selve den rumenske censor. De militære forordner fester og lignende, både i skole og kirke; dette er dypt sårende for ungarsk og protestantisk følelse. Hvis prestene søker å verge sig ved å si at de ikke har fått noen beskjed fra sine egne overordnede, så tar de militære dem brutalt til fange, legger dem i lenker, sleper dem fra sted til sted og ødelegger alt de eier.

De protestantiske skoler og andre kulturanstalter blir ganske enkelt stjålet. Den eneste pikeskole vi hadde i Siebenbürgen (i Klausenberg) har de gjort til hospital for veneriske syke.

På jugoslavisk område var det til å begynne med sterke forfølgelser. Men nå ruster den serbiske (greske) og den kroatiske kirke sig til kamp mot hverandre, derfor får protestantismen en tid være i fred. Den kommende seirherre av de to vil nok i sin tid la den føle sin makt. Noen undersøttelse til menighetene, slik som de hadde i Ungarn, er utelukket.

Det tschekoslovakiske område har størst betydning for den ungarske protestantisme. Hit gikk 352 av våre menigheter, deriblandt en rekke byer med blomstrende menighetsliv. Makthaverne på dette område fratok straks den lutherske kirke dens selvstyre og stillet den under de udannede slovakiske bondeprester. En ny fare ligger i den nye stats hele åndsretning. Der skal skapes en national kirke, som i sitt skjold skal bære navnet Johan Huss, men som i virkeligheten er en tynd tschekisk rationalisme og igrunnen er opfunnet bare for den nationale propagandas skyld. Den hele statsdannelses indre svakhet gir oss håp om at disse planer ikke vil lykkes.

For tiden har vi ingen forbindelser med de fraskilte områder. Streng passvisitasjon og annen nærgående undersøkelse på gren-

sene. Åpen og regelmessig brevveksel kan vi ikke tenke på. Spørsmålet om en nyordning har vi ikke kunnet berøre. Da vår ungarsk-lutherske kirke hadde sitt generalkonvent nu i december, besluttet vi at de fraskilte områders separasjon *ikke* anerkjennes av oss. Vi regner dem fremdeles til vår kirke og innenfor vårt arbeidsområde. Vi valgte en kommisjon til å arbeide med disse vanskelige spørsmål.

Den dypt lidende lutherske kirke i Ungarn håper på velvilje og hjelp hos sine brødre i Nord som får leve og arbeide i ro.

Håpet alene kan nu oprettholde vår tro på Guds rettferdighet. Virkeligheten er knusende for oss.

EVANGELISK KRISE I POLEN

Gång efter annan hava i pressen förekommit meddelanden om svårigheter, som den evangeliska kyrkan i de från Tyskland genom Versaillesfördraget till Polen avträdda provinserna har att utstå — svårigheter , som redan föranlett ett betydande antal kyrkomedlemmar att utvandra och som nu *allvarligt hota den ännu kvarvarande evangeliska kyrkans liv.* Man nödgas inför dessa skildringar fråga sig, om förföljelserna mot de evangeliske i Polen, som förut gång efter annan tvingat stormakterna att inskrida och vilka bilda ett så betydelsefullt inslag i detta rikes tragiska historia, nu skola börja igen.

Man måste ju från början räkna med att dessa från den lidande parten stammande skildringar kunna innehålla överdrifter. Visserligen synes fredskongressen i Versailles hava hyst farhågor för att åtgärder av ovan antytt slag kunde väntas från polsk sida, då ju nämnda kongress i fredstraktatens § 93 förständigar Polen att «antaga de bestämmelser, vilka de allierade och associerade makterna akta nödvändiga för att skydda de nationella, språkliga och religiösa minoriteternas i Polen intressen». Men att polackerna skulle behandla dessa minoriteter på ett sätt, som innebär ett uppenbart trotsande av Versaillesfördragets bestämmelser, synes dock fast otroligt.

Klart är emellertid, att dessa trakter för närvarande äro skådeplatsen för händelser, som påkalla hela den evangeliska kristenhetens uppmärksamhet. Och så mognade hos mig beslutet att företaga en studieresa till Polen för att erhålla en på egna iakttagelser grundad bild av situationen.

Vad jag under denna resa inhämtat är — det ber jag att genast få betona — av sådan beskaffenhet, att jag anser det påkalla skyndsammast möjliga åtgärder till skydd för kvarlevan av den evangeliska kyrkan i dessa förut tyska landsdelar, om dennas snara förödelse ännu skall kunna förhindras.

*

Genom fredsfördraget i Versailles har statens överhöghetsrätt över kyrkan i de avträdda områdena övergått från Tyskland till Polen. Därom äro alla parter ense. Den evangeliska provinsialsynoden i Posen gjorde vid sammanträde sidstlidne påsk följande uttalande: «Provinsialsynoden förklarar allvarligt och högtidligt, att den erkänner polska statens överhöghetsrättigheter (Hoheitsrechte)».

Men vilka äro dessa rättigheter? Därom står striden.

Kyrkan finner det självklart, att statens överhöghet endast avser vissa *yttre* angelägenheter; i allt hvad som rör hennes *inre* liv hade hon sedan lång tid tillbaka varit fullt fri. Sina inre angelägenheter förvaltade hon genom egna myndigheter och synoder. Visserligen tillkom det konungen av Preussen såsom «summus episcopus» att utnämna vissa kyrkliga tjänsteinnehavare och att inkalla synoderna. Men han rådförde sig därvid icke med statens funktionärer utan med kyrkans. Själv evangelisk (reformert) trosbekännare och medlem av sin kyrka, var konungen alltså kyrkans egen högste funktionär. När nu kungadömet icke längre finns och sålunda icke längre uppbär denna kyrkomyndighet, hava dess funktioner återgått till kyrkan själv, som har rätten att därom träffa nya avgöranden.

Polska staten, som faktiskt är övervägande romersk, tager däremot för sig i anspråk summepiscopatet över den evangeliska kyrkan och vill dessutom i denna sin ställning inlägga en annan och vidsträcktare befogenhet än som tillkom den hittillsvarande summus episcopus.

En i somras utfärdad kungörelse från ministeriet i Posen dekreterar sålunda,

1) att enligt Versaillestraktatens mening «kyrkoregementet» över den evang.-unierade landskyrkan övergått till *polska regeringen,*

2) att det evangeliska konsistoriet i Posen endast var ett regeringsorgan för den förra preussiska provinsen Posen,

3) att endast polska regeringen kan bestämma om de högste funktionärerna för den evang.-unierade kyrkan,

4) att det tillkommer den polska statens överhuvud att utnämna presidenten och medlemmarna i det evangeliska konsistoriet i avträdelseområdet o. s. v.

För situationen synnerligen belysande är ett lagförslag i för-

fattningsfrågan, som avgivits i parlamentet. Art. 2 förklarar visserligen, att de evangeliska kyrkorna i Polen äro fria och autonoma kyrkor och besluta i sina angelägenheter självständigt. Men vad man här menar med religiös autonomi framgår av nästföljande artikel som stadgar, att ett dekret av statspresidenten skall föreskriva sammansättningen av och valordningen för den synod, som har att besluta om kyrkornas författning.

Samma lagförslag stadgar ock sådana fordringar med avseende på prästkandidaternas kompetens, att möjligheten att i framtiden erhålla behövligt antal själasörjare i hög grad försvåras för att ej säga omintetgöres. Förut avlade kandidaterna sina prov inför en sin egen kyrkas kommission. Nu skall detta prov stända inför en statens kommission, som alltså i den till största delen katolska statens namn godkänner eller underkänner deras lämplighet att bekläda ett evangeliskt prästämbete. Vidare måste prästkandidaterna hava vistats minst två år vid universitetet i Warschau, där man i största hast söker ordna ett litet evangeliskt annex vid den katolsk-teologiska fakulteten. Tre teologielicentiater hava skickats till Basel för att komma tillbaka som «professorer». Man kan icke undgå att skänka sin aktning, ja sin beundran åt en sådan strävan att förskaffa en vetenskaplig teologisk plantskola åt den evangeliska kristenheten i Polen. Men klart är, att de höga krav, som evangeliska församlingar äro vana att ställa på sina prästers utbildning, icke kunna tillgodoses förrän denna fakultet fått stadga och vetenskapligt anseende.

Om den vetenskapliga standarden vid den utbildning, som bjudes från Warschau kan man därföre inom de evang.—unierade kyrkoförsamlingarna icke gärna göra sig några illusioner. Ännu finnes ingen vetenskaplig evang.-teologisk litteratur på polska språket. Men likväl skall prövningen av prästkandidaterna i minst halva antalet ämnen ske *på polskt tungomål.* Här reses alltså hinder av språklig natur, som i varje fall för det närmaste årtiondet så gott som avstänga de evangeliska, icke polsktalande församlingarna (minst 800 000 invånare) från möjligheten att erhålla själasörjare. De få polsktalande evangeliska församlingar, för vilka det redan förut predikats på polska, ha ju bättre utsikter.

Men kan icke hjälp komma från utlandet, till dess evangelisk ungdom, kunnig i polska språket, hinner växa upp? Denna utväg spärras genom förordningen, att ingen får prästvigas, som ej är

polsk statsmedborgare, d. v. s. som ej varit bosatt i Polen minst 10 år.

För vår uppfattning rent samvetskränkande ter sig bestämmelsen i art. 21, som har följande lydelse: «Konsistoriets ledamöter, seniorerna (superintendenterna) ävensom prästerna äro förpliktade att föra mottagandet av sitt ämbete, resp. vid ordinationen avlägga en ed, att de i sitt verksamhetsområde skola *med alla krafter bidraga till befästandet av republiken Polens frihet, oavhängighet och makt*». Lojalitet emot staten och dess ordningar är varje medborgares plikt och har av ålder enligt Nya testamentets lära inskärpts som en kristen plikt av den evangeliska kyrkan. Ett edsbundet erkännande av denna plikt hade man kunnat förstå. Men att vilja edligt förplikta Kristi och hans kyrkas tjänare att ägna alla sina kräfter åt befästandet av ett världsligt rikes makt, det är att smida samvetsbojor av gammal medeltidsmodell. I och för sig stridande mot modern uppfattning och praxis är en sådan ed ännu mer motbjudande, då man betänker, att denna tyska befolkning nyss lösryckts från sitt fosterland.

Den frihet från inblandning i kyrkans inre angelägenheter, som polska staten vill förvägra de evangeliska kyrkorna, erbjudes åt den katolske utan varje skymt av inskränkning.

Så stadgas i art. 117 och 118 av det förslag till polsk statsförfattning, som ännu väntar på riksdagens stadfästelse: «Den romerskt-katolska religionen, som är det övervägande folkflertalets religion, intager huvudställningen. Den romerskt-katolska kyrkan regerar sig själv genom egna lagar. Statens förhållande till kyrkan regleras på grundvalen av en överenskommelse med den apostoliska stolen. Statens förhållande till de andra trosbekännelserna regleras på lagvägen efter hörande[1]) av deras förslag».

Alltså: Den katolska kyrkan är fri. De evangeliska skola genom riksdagsbeslut läggas under statstvång, men icke ens under en stat, som själv är evangelisk, utan under en övervägande katolsk stat, vars historiska traditioner knappast ingiva några förhoppningar om en fri tillvaro för de evangeliske.

*

Jämlikt övertygelsen att Versaillesfördraget icke avsett att på polska statsmakten överflytta kyrkans gamla rättigheter att fritt

---

[1]) Obs.! endast «hörande».

bestämma över sina inre angelägenheter utan tvärtom velat värna om dessa rättigheter, har den unierade kyrkan i avträdelseområdena funnit sig vara lagligen berättigad att själv vidtaga nödiga åtgärder i och för den nyorientering som påkallades genom landavträdelsen till Polen.

Av framställningar i de neutrala ländernas press medförde jag vid avresan till Polen den uppfattningen, att den evang.-unierade kyrkan i avträdelseområdet gjorde anspråk på rättigheten att fortfaranda stå i samma *kyrkorättsliga* förbindelse med moderkyrkan som före kriget och alltså krävde att få behålla «Oberkirchenrat» i Berlin såsom sin högsta kyrkliga myndighet. Om denna uppfattning visade sig vara riktig, syntes mig polackerna äga fog för sin fordran att numera polska statsmedborgare ej finga hämta kyrkorättsliga direktiv från Berlin.

Både av kyrkoledningen i Berlin och av konsistoriet i Posen erfor jag emellertid, att man hade klar blick för nödvändigheten, att kyrkan i avträdelseområdet måste äga sin kyrkostyrelse *icke* i Berlin utan i Posen med därvarande konsistorium såsom högsta kyrkomyndighet.

Men det kyrkorättsliga nydaningsarbete, som betingas av de nya förhållandena, måste — det betonade man kraftigt — försiggå på lagstiftningens väg. Därför måste enligt den evang. kyrkans mening det tidligare rättstillståndet bestå, *till dess* sådan ny lagstiftning hunnit äga rum på grundvalen av kyrkans rätt att bestämma i egna inre angelägenheter.

Altså: en fri kyrka, som erkänner polska statens överhöghetsrätt, men som i övrigt förbehåller sig samma rätt till självstyrelse, som staten tillerkänner den katolska kyrkan — det är hela den evang.-unierade kyrkans i Polen enstämmiga fordran.

Men denna förflyttning av högsta kyrkostyrelsen från Berlin till Posen anser man — och mig synes med full rätt — ingalunda liktydig med ett sådant *avskärande av varje förbindelse med moderkyrkan* som polska staten syftar till. I all synnerhet för en evangelisk kyrka i ett land med katolsk folkmajoritet är det ett livsvillkor att såsom självständig kyrka få stå i organisk gemenskap med moderkyrkan och dess generalsynod som ju är hela kyrkans beslutande organ i frågor vilka röra hennes inre livsfunktioner såsom lärofrihet, liturgi, bekännelse, nådemedelsförvaltning, utbildningen av prästerliga krafter o. s. v.

I detta sammanhang ber jag att få nämna att jag från aukto-

ritativt håll erfarit, att man är allvarligt betänkt på att införa biskopsämbetet i den evang.-unierade kyrkan i Polen. Med hänsyn till den förtroliga karaktären av de meddelanden som blivit gjorda är jag icke i tillfälle att för närvarande närmare ingå på denna högst intressanta och viktiga punkt. Dock är efter allt vad jag vet för mig intet tvivel därom att insikten om biskopsämbetets betydelse för de evangeliska kyrkorna i och för värnandet av deras övernationella samband och gemensamma intressen i denna bistra tid, nu under trycket från både statsmakten och Rom vunnit fast fot i denna kyrka.

Då den evang.-unierade kyrkan i Polen för avsevärd tid framåt är för sitt uppehälle väsentligen hänvisad till sin moderkyrka, begära samtliga dess församlingar och präster att fortfarande få äga del i denna kyrkas ålderstilläggskassa, pensionskassa samt prästänke- och pupillfonderna. På dessa kassor vilar nämligen kyrkans hela betalnings- och pensionsväsen i avträdelseområdet. Från moderkyrkan utbetalas årligen till Polens evang.-unierade kyrka omkring 4 250 000 mk. De präster, som f. n. ha del i dessa kassor kunna icke därifrån uteslutas, utan att deras existens äventyras. Och själv är den evang.-unierade kyrkan i Polen alldeles för liten och i den nuvarande krisen alltför försvagad för att kunna upprätta egna kassor av dylikt slag.

Från västerländsk synpunkt äro ju dessa fordringar billiga nog. Den frihet, som den evang.-unierade kyrkan i Polen vill fasthålla, synes för en utomstående iakttagare icke vara av annan art än den som är henne av de allierade och associerade makterna tillämnad i det fördrag, som enligt § 93 i Versaillesfreden avslutats med Polen. Däri stadgas bl. a.: «Polska medborgare, som tillhöra en minoritet i avseende på härstamning, religion eller språk, åtnjuta lika behandling som andra polska medborgare. De hava isynnerhet samma rätt att på egen bekostnad grunda, leda och hava uppsikt över välgörenhets-, religiösa och sociala inrättningar, skolor och andra uppfostringsanstalter med rätt att här fritt använda sitt eget språk och fritt utöva sin religion».

«Lika behandling som andra polska medborgare», alltså lika behandling som de katolska! Men polska staten är tydligen i färd med att lagstifta för de evangeliske, som om denna bestämmelse icke funnes till.

Den evang.-unierade kyrkan i de förut tyska landsdelarna är emellertid ingalunda ensam i sina bekymmer över den polska sta-

tens hållning mot de evangeliske i allmänhet. Vid mitt besök i gamla Kongresspolen fann jag att även inom vissa kretsar av den evang.-augsburgiska kyrkan därstädes råder stor oro för följderna av detta sätt att behandla de evangeliska kyrkorna.

I fråga om understöd av staten böra naturligtvis evangeliska undersåtar hava samma rättigheter som romerska. Men sådan hjälp får icke köpas med förlusten av den nödiga religiösa friheten, ett pris som för övrigt icke kräves av romerska kyrkan.

Jag har det intrycket, att om blott en mera demokratisk kyrkoförfattning än den gamla ryska, som ännu gäller här, tilläte denna evang.-augsburgiska kyrkas församlingar att göra sig hörda, skulle även från detta håll kunna väntas en kraftig opinionsyttring mot statens sätt att vilja inkräkta på de evangeliska kyrkosamfundens självbestämning inom detta område. En framstående kyrkomedlem, med vilken jag samtalade, såg med saknad tillbaka på den ryska tiden. Då hade de evangeliske det mycket bättre än nu.

I detta sammanhang ber jag få fästa uppmärksamheten på det förhållandet, att den kamp, som den evang.-unierade kyrkan i Polen utkämpar för en fri folkkyrkas rätt att utsträcka sin inre andliga och i yttre avseende tills vidare även ekonomiska gemenskap utanför statsområdet, är ej blott avgörande för denna kyrkas i Polen liv. Här är fråga om *en allmänkristlig rätt,* vars kränkande träffar även andra evangeliska kyrkosamfund. De få församlingarna i fria staden Danzig, Ostmemellandet, Eupen-Malmedy t. ex. kunna omöjligen organisera sig såsom fria kyrkor, som leva sitt liv utan varje förbindelse med moderkyrkan. Och det har sitt alldeles särskilda intresse, att från den evang.-augsburgiska kyrkan i Tschecko-Slovakien, som är territoriellt avskild från Polen, men i kyrkligt avseende står i förbindelse med konsistoriet i Warschau, har till samma konsistorium ingått begäran att fortfarande få upprätthålla denna gemenskap med sin moderkyrka. Liknande problem finnas med hänsyn till de evang. församlingarna i Rumänien, Jugo-Slavien, Ungarn m. fl. stater.

Även i de från Østerrike till Polen avträdda områdena har man på evang.-lutherskt håll ställt sig avvisande mot den polska statens kyrkopolitik. I en skrivelse till evang.-augsburgiska konsistoriet i Warschau framföra representanter för de evangeliska församlingarna i Altbielitz, Biala, Bielitz och Kurzwald sina bekymmer med anledning av ovanberörda, i polska riksdagen framlagda förslag till kyrkoförfattning.

«När vi evangeliska i Gammalösterrike, som tillfallit Polen», så slutar deras inlaga till Warschau-konsistoriet, «genomläsa detta lagförslag, så tänka vi med vemod på vår gamla kyrkoförfattning, som bortsett från överkyrkorådets utnämning genom kejsaren, var i sanning fri och värnade om vår kyrkas autonomi. Ofta voro vi missnöjde med den, men det kommer icke något bättre i stället. Det föreliggande lagförslaget, som ju innehåller många goda bestämmelser, är för oss i dess nuvarande form alldeles oantagligt. Det innehåller i enskildheter ingående bestämmelser, som måste förbehållas den kyrkliga lagstiftningen. Men det upphäver även i talrika bestämmelser vår kyrkas autonomi genom ingrepp av statsmakten i den inomkyrkliga förvaltningen. I Gammalösterrike och i Tyska riket skapas nu överallt fria och autonoma evangeliska kyrkor. Då borde väl de evangeliska kyrkorna i fristaten Polen icke få en kyrkoförfattning, som rent av utgör ett hån mot alla demokratiska känslor. Vi evangeliska fordra även i Polen en fri kyrka i den fria staten».

Jämsides med här skisserade författningsstrid pågår i de från Tyskland avträdda områdena en mycket ogin behandling av de evang.-unierade församlingsmedlemmarne själva, i all synnerhet dess prästerskap och lärarekår. Nu några ord härom; den evangeliska kristenheten har all anledning att med uppmärksamhet följe våra trosförvanters lidanden. Pressningen från polsk sida har varit av sådan art, att avfolkningen i den evang.-unierade kyrkan antagit enorma proportioner. Det har varit mig omöjligt att erhålla exakta siffror. Men av de i dessa förut tyska provinser boende cirka 1 mill. tysktalande evangeliska hava med säkerhet flera hundra tusen redan lämnat landet. I synnerhet har flykten från städerna varit betydande. Av i staden Posen boende 60 000 tysktalande hava endast omkring 15 000 stannat kvar. Varje vecka fly omkring 1 000 personer över gränsen i yttersta armod.

Nu några ord om orsakerna till denna massutvandring.

Att likvidationslagen jämlikt Versaillestraktatens art. 297 måste bidraga till de evangeliska församlingarnas avfolkning är fullt förklarligt. Enligt denna lag kunna tyskar, som efter 1ste jan. 1908 inflyttat i de nu avträdda landsdelarna icke bliva polska medborgare utan medgivande av polska staten. Man känner intet fall där hittills sådant medgivande lämnats. Såsom tyska medborgare kunna de alltså när som hälst utvisas och deras egendom kan likvideras. Därför hava tusentals evangeliska familjer, isynnerhet kolonister, skyndat över gränsen för att rädda sin egendom. De

polska myndigheternas åtgärder kunna emellertid i detta fall icke stämplas såsom rättsvidriga.

Men i uppenbar strid med art. 7 i det förut nämnda fördraget med de allierade makterna vari minoriteterna tillförsäkras full frihet i åtnjutandet av medborgerliga rättigheter står det behandlingssätt, som vederfares t. ex. evangeliska trosbekännare, som idka handel och industri. När en sådan person behöver råvaror, som hemfalla under den offentliga förplägningen, nekar man endast att avyttra den nödvändiga varan, och innehavaren av rörelsen måste överlåta densamma åt en polack, som genast erhåller allt vad han behöver. Genom denna metod har man lyckats driva undan en mångfald evangeliska industri- och handelsmän.

Liknande svårigheter har det evangeliska undervisningsväsendet att kämpa med. Även i sådana fall där den skolpliktiga majoriteten utgjordes av evangeliska barn hava skolorna och deras egendom övergått i polska händer.

Av de omkring 7 200 tyskar, som fängslades och kvarhöllos i interneringslägren, utgjorde skollärarne en stor procent. Denna behandling inbjöd varken dem eller andra deras olyckskamrater i olika stånd, yrken och villkor att dröja kvar i landet.

Flera evangeliska präster hava också kastats i fängelse. Några av dessa har jag personligen talat vid. De flesta av dem ha dock nu återfått friheten. En uppgift i pressen om martyrskap till döds beror tydligen på missuppfattning. En präst har skjutits. Men detta är upperbarligen att betrakta som ett enstaka brottmål, vari myndigheterna måste frånsägas all delaktighet.

Däremot har man icke sparat på trakasserier av olika slag. Jag har satts i tillfälle att taga del av flera skrivelser till konsistoriet i Posen, vari präster skildra de svårigheter som beretts dem och deras verksamhet genom att just pastorshusen med en förunderlig konsekvens uttagas till inkvartering av polsk militär. Inför dessa beskrivningar på den polska militärens framfart gå tankarna till dragonadernas insats i hugenotternas historia.

Tyvärr har ett betydande antal evangeliska präster icke haft kropps- och själskrafter nog att uthärda de påfrestningar som drabbet dem. De ha lämnat sina församlingar och flytt. Trots svårigheterna skulle jag vilja uppmana mina ämbetsbröder att härda ut och till det yttersta betjäna Kristi församling.

Att denna alltjämt fortgående avfolkningsprocess innebär en överhängande fara för den evang.-unierade kyrkans bestånd, säger sig självt. När en pastor lämnar sin församling finnes ingen,

som vill eller kan träda i hans ställe. Så förfaller den ena församlingen efter den andra.

Evangeliska barn i flera tusental gå redan utan konfirmationsundervisning, ja utan någon som hälst skolundervisning, tack vare nyss berörda hinder för det evangeliska skolväsendet i allmänhet. Enligt sakkunniges beräkningar uppgick antalet av dessa barn ensamt i det område, som occuperades *efter* fredsfördraget i Versailles till 20 à 25 tusen. Om en generation har denna befolkning sjunkit ned till ett lägre kulturstadium, om icke hjälp lämnas snart. Fäderna läskunniga — barnen dömda till okunnighet!

Hur skall den lilla kvarlevan av evangeliska församlingsmedlemmar kunna bära kostnaderna för församlingsarbetet med dess olika grenar av ungdomsvård och diakoni, underhåll av kyrkor, prästbostället och församlingshus m. m.? Det är församlingar i sådant nödläge, som staten vill avskära från förbindelsen med moderkyrkan.

En ständigt överhängande fara för den evang.-unierade kyrkan fann jag i statens begär efter evangelisk kyrkoegendom och strävan att få densamma överflyttad i katolska kyrkans ägo. Att det evangeliska slottskapellet i staten Posen och de evangeliska garnisonskyrkorna i Posen, Graudenz och Bromberg förvandlats till *katolska,* kan man förstå, om man utgår ifrån, att den polska staten vill räknas såsom katolsk, då dessa byggnader tydligtvis äro statsegendom. Därmed har emellertid staten bekännt sig såsom romersk-katolsk.

Men när t. ex. i Obernik det kyrkliga församlingshuset övertages av magistraten eller när diakoniss-stationens fastighet i Pagozella överlämnas åt katolska kyrkan, kan detta svårligen betecknas såsom annat än rena våldshandlingar i trots mot Versaillesfördraget.

Den kamp som den evangeliska diakonissanstalten i staden Posen just nu kämpar för att ej bliva berövad sitt storslagna nya byggnadskomplex, är värd sitt eget kapitel i denna redogörelse. Dette diakonisshus, färdigbyggt 1911 för en kostnad av 2½ million mark (valutan före kriget) fick jag tillfälle att ägna ett ingående studium. Anstalten är en pärla bland evangeliska diakonisshus i Europa. Dess sjukhus är försett med förstklassiga anordningar, som erbjuda läkarevetenskapen samtidens yppersta tekniska hjälpmedel. Den evangeliska kyrkan i avträdelseområdet äger säkerligen i denna anstalt sin dyrbaraste yttre skatt.

Att börja med sökte den romerska-katolska kyrkan påtvinga

styrelsen anställandet av en katolsk själasörjare, ehuru patienter av katolsk trosbekännelse alltid erhålla själavård av katolsk präst, när sådan påkallas. Jag har själv sett den katolske prästen med dödssakramentet på besök i anstaltens sjukhus. Så skriver wojwoden (landshövdingen) i Polen den 30te januar 1920 till anstaltens styrelse:

«Hans Eminens kardinalen och ärkebiskopen av Gnesen-Posen har för mig anmält, att Ni avböjt prosten Malanskis förslag om anställande av en katolsk kaplan för å anstalten vårdade katolska sjuka. Jag uppfordrar Eder att genast förelägga mig ett förslag till anställande av en särskild katolsk kaplan» o. s. v. Styrelsen vidhöll emellertid sin vägran.

Nu samlade sig ansträngningarna på uppgiften att åtkomma hela anstalten før katolska kyrkans räkning. Prosten Malinski döljer varken sin glädje över massutvandringen eller sin segervisshet i kampen om anstalten, när han skriver till styrelsen: «Inom den närmaste framtiden kommer det icke att finnas några sjuka av evangelisk konfession — de tyska protestanterna utvandra ju i skaror från Polen till Tyskland. Enligt min mening vore det därför tidsenligt, om styrelsen för diakonissanstaltens sjukhus beslöte sig verka för att anstalten överlämnades till ett katolskt konsortium. Slutligen måste det dock komma därhän och ju förr dess bättre» . . .

Detta yttrande har stort värde för den neutrale iakttagaren, som inför beskrivningar på de evangeliskes trångmål måste fråga sig, om sådant verkligen är möjligt i vår tid. Varje tvivel skingras ju här av den romerske prelatens egna ord.

När styrelsen djärvdes avvisa dessa råd och anvisningar, utspridde man ryktet, att anstaltens försäljande likväl var omedelbart förestående, och man sörjde för att ryktet trots upprepade dementier höll i sig månad efter månad. Verkan härav visade sig i minskning såväl av nyanmälningar till diakonissutbildning som av inflytande kärleksgåvor till anstaltens underhåll.

Härefter sökte man åtkomma diakonisshuset med likvidationslagens bestämmelser. Även detta försök misslyckades, då styrelsen kunde påvisa att anstalten hade samma rättsliga natur som en evangelisk kyrkoförsamling och såsom sådan fölle utanför likvidationslagens räckvidd.

Nyligen har jag e. m. t. fått meddelande om att en läkarekongress i Polen förklarat att diakonisshuset är oumbärligt för den medicinska fakulteten vid därvarande universitet. Och så för-

nyas anmaningen — denna gång från stadsmyndigheternas sida — att frivilligt sälja diakonisshuset, annars kunde tvångsåtgärder icke undvikas. Antydningsvis erinrade man om att regeringen hade ett mycket enkelt medel till sitt förfogande: hon behövde blott *på obestämd tid rekvirera anstalten för militära ändamål.*

Till dels har detta redan skett. Det gjorde på mig ett beklämmande intryck att, då jag ett par dagar var anstaltens gäst, höra knektarnas larm och rop inom detta åt helig stillhet helgade område.

Ja — helig stillhet! I närheten av diakoniss-anstalten befinner sig en nyanlagd kyrkogård. Just denna plats vill man åtkomma för byggnadsändamål. Runt omkring i närheten såg jag obebyggda områden. Men likväl vill man gräva upp liken och flytta dem till annan plats. För främlingens häpnad inför dylika intentioner saknar han varje ord.

Förbigående alla detaljskildringar av lokala myndigheters övergrepp mot evangelisk församlingsfrihet m. m. vågar jag icke ytterligare förlänga denna redogörelse. Men den evangeliska kyrkans nödläge sådant jag fann det vid mitt besök i Polen har icke lämnat mig någon ro. Jag är tacksam för att jag för mina evangeliska bröder fått framlägga det väsentliga.

Berövad sin synodala frihet och rätten att utse sina egna ledare, berövad sin fria lagstiftningsrätt, avskuren från moderkyrkan och dess gemenskap i andeliv, kult och bekännelse, i avsaknad av dess ekonomiska stöd, decimerad till närmare hälften av sitt forna medlemsantal, på alla sidor omgiven av en katolsk befolkning, allt under trycket av en övervägande katolsk stat, som i samförstånd med den katolska kyrkan ivrigt står efter hennes egendom, synes mig denna kyrka dödsdömd, om icke den polska staten kan förmås att respektera Versaillesfördragets bestämmelser och inaugurera en annan med detta fördrag överensstämmande kyrkopolitik.

Ännu har icke polska parlamentet sagt det avgörande ordet om de evangeliska kyrkornas framtida gestaltning. De faror för kvävande statstvång, som hota, kunna alltså ännu avvärjas. Men det är av nöden, att åtgärder i sådant syfte vidtagas oförtövat, ty händelserna utveckla sig raskt.

Valdus Bengtson,
Teol. lic., kyrkoherde i Oscars församling.

NÆRMERE, GUD, TIL DIG!

En prædiken.

Dybt i alt hedenskab bunder forestillingen om, at magterne er utilnærmelige. De kan, som olympens salige, trone ovenover skyerne hvor himlen den er blaa, ligegyldige for menneskets sorg og nød, blot straffende det overmod, hvormed dumdristige søger at gøre sig guderne lig, eller de kan bruge selve den helg, hvormed de er belagt, som vaaben mod menneskekrybet. Det hellige er eet med det farlige. Selv Jahves ark virker endnu med denne art af dødbringende hellighed, berøringen dræber. Men i hedenskabet har disse forestillinger dog deres egentlige hjemsted. Og fra menneskesjælene er de atter slyngede ud i gudebilledernes morderiske vanvid. Med kniv og med mejsel søger man at kaste skylden over paa magterne. Det er dem, som er onde. Den samme anklage altsaa, som Goethe midt i det kristne Europa rejser mod guderne: «*I lader* den elendige blive skyldig.» Men vi, hedningen i hedningeland og hedningen i kristenland, vi tvætter vore hænder.

I denne renselsesproces har mennesket dog aldrig kunnet tage del med helt sind. Det er ikke gudernes overmagt som har hindret det. Den lod sig vel i titanisk himmelstorm trodse. Men det er menneskets egen voxende selverkendelse. Thi som et væsentlig element i denne erkendelse fremtræder allevegne og alletider forstaaelsen af eget ansvar og egen brøde. Ikke alene de gamle hebræer knyttede skabelsens hævdelse af menneskets adel til syndefaldets bekendelse af dets skaar og skam. Det er fællesmenneskelig oplevelse, som her ligger bag. Dunkel oplevelse, skjult af mystik, overgroet af sagn, trodsende al logik, men stadig paany godtgjørende sin sandfærdighed for alle primitive sjæle. Logisk set er den frie villie vaas, som varulven og søslangen. Men i sit indre møder mennesket stadig paany den samme varulv og nødsages til at lytte til dens ræddelige tale. Goethes dybsindige forsvar for mennesket underkendes af dettes eget instinkt for sandhed. Skylden er nok alligevel ikke de himmelske magters, men menneskets egen.

Uroen i menneskelivet voldes da af vort dobbelte anlæg. Vi kan ikke glemme guderne, i hvis billede vi er skabte, og vi naar dem dog aldrig. Ethvert sørgespil, som er levet paa denne jord, og enhver tragedie, som er skrevet, har et element af denne splid i sin grund. Kunde vi eet af to: glemme de himmelske eller fornægte vor brøde, var livet leveligt, men vi kan intet af dette. Og vi kan det mindre og mindre, jo større højder menneskets selverkendelse og gudserkendelse naar til. Indtil endelig disse to arter af erkendelse mødes i forstaaelsen af, hvori livets største og rigeste værdier bestaar. Mennesket slynger denne forstaaelse ud i himmelrummet, og den kommer tilbage til ham som et væld af lys og renhed, paa een gang dragende og unærmeligt, og han slynger den ind i sit eget hjerte, hvor den forvandles til anklage. Jo større tanker mennesket gør sig om Gud, des fjærnere kommer han ham, og des smærteligere opleves denne fjærnhed. En morderisk afgud kan man leve foruden, men kan man ogsaa leve uden livsforbindelse med kærlighedens gud?

Derfor bliver den tragiske tone i religionerne dybere og dybere, jo høiere vi kommer op. Sandheden, som afsløres mere og mere, virker domfældende, og menneskets arme hjærte maa sige amen til denne dom. Det gamle Israel vidste, at den, der ser Jehova, dør. Med ofrene søgte man at løskøbe sig fra lovens forbandelse, men ofrenes stadige genkomst viste noksom de ofrende, at købet ikke var gaaet i orden. Overfor Gud har vi altid uret. Denne tanke, som Kierkegaard, og med rette, fandt opbyggelig paa kristen grund, er domfældende selv i jødedommen. Har vi uret, da maa guden støde os fra sig. Han maa det, netop i kraft af de moralske værdier, han selv er legemliggørelsen af. Det var denne løkke, som Israel følte sig omsnæret af. Dets fremadskridende gudserkendelse *maatte* ledsages af en tilsvarende selverkendelse og selvdom.

Nu kunde letsindige personer finde paa at forlænge denne tankegang derhen, at med kristendommen er der gjort en ende paa denne selverkendelse og selvdom, thi kristendommen er budskabet om Guds ubegrænsede kærlighed, den store indbydelse til alle om strax, og som de er, at begive sig til Guds hus i himmerig. Saadan sagt lyder det jo svært fromladent og vilde vel ogsaa af mange blive forvexlet med sand kristendom, hvormed det dog ganske og aldeles slet intet har at skaffe. Kristendom er og bliver korsets religion, og er korset noget, er det i første omgang Guds ja og amen til alle menneskets voldsomste selvanklager.

Over korset staar ikke alene indskrevet ordene: saadan elskede Gud verden, men ogsaa disse: saa stor er menneskenes ondskab. Netop fordi kristendommen indeslutter den fuldkomne gudserkendelse, bringer den ogsaa hedenskabets angst for det domfældende lys til udfoldelse. Indjog jødedommens Jahve gru, hvor meget mere da Han, som er alt det, hvoraf vi intet ejer, og intet af det, hvoraf vi ejer alt for meget.

Hedenskabets tanke om den fjærne Gud bringer kristendommen da først til anerkendelse, for bagefter at ophæve den. Men først bagefter. Vi maa først føle vor uret overfor Gud, inden vi kan opleve det opbyggelige i, at overfor Gud har vi altid uret. Psykologisk betyder dette, at syndsbekendelsen, bekendelsen af afstanden, maa gaa forud for syndsforladelsen, ophævelsen af afstanden. Kun den, der med den vildfarne søn har fremstammet: «Fader, jeg har syndet,» kun han er istand til at modtage ordet: «Dine synder er Dig forladte,» saadan at det bliver til velsignelse. Afstanden maa erkendes, inden evangeliet om dens ophævelse kan vederkvæge hjærtet. Og dette ikke som en enkelt proces engang for alle, men som en daglig oplevelse. Daglig maa lyset dømme det som meningsløst, at Gud skulde have behag i mig, inden jeg for alvor kan oplade hjærtet for, at det meningsløse dog er virkelighed af Guds naade. Udsletter man korsets syndsprædiken, udtømmer man det for enhver art af indhold.

Det græske hedenskab talte om en Hermes sjæleføreren, der ledsagede sjælene ad de trange veje til dødsriget. Ogsaa vi kristne tror paa en sjælefører, ikke til dødsriget — der fandt vi nok hen alene — men til de levendes land, til Gud. Den korsfæstede er vor sjælefører. Og vi kunde ikke undvære ham paa et eneste skridt af vejen. Vi veg ellers tilbage for det stadig stærkere lys, mod hvilket vandringen gaar. Det forfærdelige lys, som afslører. Det er ikke, som den gamle teologi mente, Guds vrede, som spærrer vejen, og som først maatte sones ved den uskyldiges lidelse, men det er vort eget hjærte, som ud fra sit dybeste instinkt for sandhed gyser tilbage. Det er mange synders minde, som spærrer vejen. Det er vor egen selvdom, som aabner helvedes porte for os. Og kun den korsfæstede kan overtale vort hjærte til trods alt at skride fremad langs svælget. Thi hans kors, der i første omgang syntes os et dommens tegn, afslører sig ved nærmere beskuen som frelsens tegn. Det lys, mod hvilket vi føres er ikke et lys uden varme, men et flammende hjærte. Haand i haand med den korsfæstede tør vi komme Gud

nær, men uden ham var det for folk som os frygteligt at falde i Guds hænder.

Bedrager Gud da sig selv, naar han tager syndere til naade? Erklærer han os retfærdige skønt vi aldrig bliver det? Maaske sagde den gamle teologi saadan noget, men saa førte den formastelig tale. Nej, Gud følger sit væsens inderste lov. Kærligheden foregriber altid; den er altid optaget af at elske alt det, den elsker, frem i den elskede; den smelter altid og omformer. Gud gør dette samme, ja han gør intet andet. Naar vi anklager os selv, saa siger han til os: «Du har ret. Se blot paa korset!» Men naar vi saa klamrer os til den korsfæstedes haand og søger nærmere frem mod vor fader, som er i himlen, saa smiler han til os og siger: «Du maa godt, se paa korset!» Al visdom staar at læse der, den tungeste visdom om os selv, og den skønneste om Gud. Og som vi tilegner os denne dobbeltsidede visdom, omskabes vi. Guds kærlighed faar saa alligevel ret. Den foregreb, men den foregreb det, som af hans naade visselig skal komme.

Og engang skal vi som glade og gode børn staa for lysets Gud i snehvide klæder. Da er hedenskabets angst udjaget af vor sjæl, fordi Gud er bleven alt i alle. Ogsaa i dig og ogsaa i mig. Da har vor sjælefører endt sin gærning og vil, som skrevet staar, nedlægge al magten i Faderens haand. Men indtil da: lovet være vor store sjælefører, som leder os frem mod Guds hus i himmerig og overdøver vore selvanklager med sit ord om syndernes forladelse.

Oscar Geismar.

UNDER GOLGATA KORS

Langfredagsprædiken ved universitetsgudstjeneste i slotskapellet.

AV JOHAN LØKEN.

Langfredags evangelium fører saa tung en tale. Vore sind blir saare i os, nu vi stanser op en liten stund her under Jesu Kristi kors paa Golgata og ser hans smerte. Og dog, hvor *godt* det er for os at faa dvele her under Jesu kors, der han det Guds uskyldige offerlam er naglet til døden. Det er godt netop for os, i al vor synd og nød og fattigdom. For netop Golgata er blit en salig sjælenes rikdomskilde!

Golgata kors er ikke længer, som hin langfredag, hatets og dødens vilde slagmark, — og maatte det heller aldrig mer i blind misforstaaelse bli gjort til det av menneskene! Nu er det blit *livets og trøstens* fredhellige sted for menneskehjerter, et sted hvor Gud har gjort det godt at ty hen. Ikke mindst under al verdens strid, hvergang folkehatets og partifanatismens blodig jagende vildmanstider atter bryter frem. Fred under Kristi kors! Fred under forsoningens hellige merke!

Saa staar vi her ved Golgata. Al verdens larm rundt omkring tystner. Alt er fuldført. Frelseren har utaandet, git sin blødende sjæl i Faderens hænder. Golgata ligger stille, aftenrøden kysser de blodige spor. Soldaters raa rop og de stridende folkepartiers og kirkepartiers hevnskrik fjerner sig. Det blir bare nogen enkelte som dveler igjen der, — blandt dem vil vi gjerne faa være: Vi hører en tugtet, døende synders angersuk nær Frelserens bryst i kvelden, nogen sorgfulde kvindehjerters stille hulking, en hjertegrepen hednings gryende sanhetsutbrud gjenlyder i stilheten. Ja vi kjender dem godt. Aa de er jo allesammen den *lidende og søkende menneskeslegts* representanter, som med al sin nød finder sin tilflugt her ved Golgata kors, mens natten sænker sig skyldtynget og blodflekket over jorden!

Da, mens vi dveler her, da rykker *korsets underfulde hemmelighet* os tæt ind paa sjælen. Truende mørkt, — og dog saa for-

underlig dragende og trøstende. Saa jeg dveler der saa længe. Jeg kan ikke rive mig løs. Hvad bær dog dette forunderlige kors i sin blodige favn? Hvad er det som i grunden *foregaar* her paa Golgata, her i denne stund?

Aa her er mange og motstridende ting som møtes her, i korsets avgrundsdype løndom. Jeg spør stille, — og korset gir mig stille svar. Truende, og dog trøstende.

Først svarer korset mig, og alt livet rundt omkring gjentar det samme: Verden *taaler ikke* den fuldkomne hellige og gode iblandt sig. Den arger sig imot ham. Den føler ham som en stadig anklage mot sig, den ser fiendtlig paa ham. Og tilslut, naar spændingen er blit for sterk, brister det, og syndens verden utøser sig og alt sit hat over den uskyldige, over den gode. Like indtil døden. Saa skedde her paa Golgata. Det var verdens og syndens *hat mot det hellige og gode* som bragte Jesus paa korset og tok hans liv.

Og vi skal med bævende hjerte merke os: Det er ikke netop bare sedelig forkomne mennesker dette, bare kjeltringer og røverer, som bringer Jesus paa korset. Nei, ogsaa dengang var det det gudbenaadede Israel, *religionsfolket,* som gjorde det. Og det var dette folks fremste mænd, religionens vogterer. Det er netop det sedelige og anstendige, religiøst oplyste og dannede menneskeliv! Der er et dypt punkt i sjælene, hvor netop dette kjender sig at eie fælles sak med verdens lumpneste synd og forræderi. Uhyggelige korsets løndom som her lukker sig op! Er ogsaa du og jeg med her?

Men korset svarer mig ogsaa noget andet, og millioner graatfyldte og dog lykkelige menneskehjerter rundt om paa jord gjentar svaret: Se, kjærligheten ofrer sig selv, kjærligheten gir livet for brødrene, naar det kræves, — det er korsets hellige løndom. Se Jesus den korfæstede, se Guds tro sandhetsvidne: villig, taalmodig, offerlydig indtil døden, for at gi slegten liv og lys fra Gud!

Ja, *kjærligheten* er slegtens lækedom og haap, intet andet. Kjærligheten er Gud selv. «Paa det kjender vi kjærligheten, at han satte sit liv til for os», — til offer for vor frelse. Hans kors blev mig til liv og lækedom. Aa herlige, salige korsets løndom!

Saa er da korset blit det *vældige sammenstøt* mellem menneskelig ondskap og guddommelig kjærlighet. Slegtens store livsdrama samlet i et avgjørende høidepunkt. Slegtens store møte og opgjør med sin Gud. Det vældige opgjør mellem menneskelig *synd* — og den Eviges *naade.* Mellem en slegt i vildskapens

dyreham og den frelsende guddomskjærlighet som selv blødende bryter hammen.

Se, der slaar alle avgrundens kræfter som en svartnende sjø over ham den uskyldige, for at slukke og tilintetgjøre kjærligheten, — og saa tjener de i sit angrep bare til at løfte ham endda høiere op i troskap og kjærlighet. Her er det væIdigste sammenstøt i tiden. Men *Gud* seirer i striden, *kjærligheten* overvinder ondskapens dæmoniske magt. Gud og kjærligheten blir alene tilbake.

Saa er Golgata kors ikke bare Jesus av Nasarets kors, ikke bare et jordisk menneskekors i en kortvarig historiestund, — saa vidunderlig hjertegripende ogsaa bare *dette* er: denne menneskelige kjærlighet og troskap indtil døden! Nei, det aapner endda dypere dybder: det er i ham *Guds* kors, selve den evige verdensstyrers smerte og søkende seirende Faderhjerte som hengir sig! Den evige kjærlighet myrdes av mennesker, — men lever og seirer dog gjennem sit livs-offer. Dette er al historiens dype livssaga, dette er Golgatas dypeste virkelighet. Aa guddommelige korsets løndom som evigheter ikke magter tilbunds at utgrunde! Golgatas kors er *Faderens* kors, selve den evige kjærlighets smerte og seier, *tilgivelsens* kamp og erobring, *forsoningens* guddommelige gjennembrud i slegten!

Saa møter os da her paa Golgata altilværets dypeste guddommelige livslov og aabenbarer sig i guddommelig vælde, fuldkommet i Jesu Kristi kors: *kjærlighetsofrets* guddommelige aandslov. Det er den ofrende kjærlighet som skaper livet og frelser livet og bygger livet. For deri er *Gud*. Det er menneskelivets hellige lov — som det er *Guds* livs evige art og indre lov.

Se derfor har ogsaa netop Kristi kors til alle følgende tider den dype vidunderlige *forløsningsmagt* over menneskeliv og menneskehjerte, som intet andet i verden. Syndens trolddom over os mennesker kan ikke brytes av andet end av korsets himmelske tryllemagt. Stenhjertet og dyrehammen vor kan ikke løses uten ved uskylds hellige blod.

Denne dype anelse gik atter og atter igjen i slegtens liv og sagn. Det gaar gjennem mange famlende offerskikker i religionene. Du kjender dette atter og atter gjentatte *frelsemotiv* ogsaa i det av folkesjælen fødte eventyr: En uskyldig liten bror eller søster maatte løse de bundne og troldslagne brødre med blod av sit eget legem. Det er dype slegternes anelser om offers og uskylds frelsende magt. Men her paa Golgata er det ikke længer

længtende anelser og folkelige eventyrdrømmer, — her er det selve den store guddommelige *virkelighet*. Virkeliggjort ved Jesu uskyldige korsets offer for slegten. Her paa Golgata hvor menneskeslegtens første bror møter villig frem og blødende og bedende representerer sine brødre.

Bare den dypeste, reneste *kjærlighet* eier undermagten til at forløse og levendegjøre, til at kalde *angersropet* frem i synderhjertet. Til at rense, og selv blødende fylde med ny aand og nye idealer. Aa se underet her i selvsamme stund paa Golgata selv: den korsfæstede røver nær Jesu hjerte. Angersropet bryter frem, en menneskesjæl blir levende midt i døden! Det har millioner ganger gjentat sig i alle følgende slegter.

For *Gud selv* er i den ofrende kjærlighet. Bare *Gud* kan kalde angersropet frem. Bare *Gud* kan tilgive synd. Bare *Gud* kan forløse og frelse. Bare *Gud* kan omvende en synder.

Aa, det var jo netop dette vi ogsaa erfarte, alle vi fattige synderer som av den korsfæstede blev grepet og ført fra os selv ind i den Eviges verden. Lammet som blev ofret, smeltet vore haarde hjerter med Guds milde magt. Lammet som blev ofret, løste og løftet os ind i den Eviges faderfavn.

Saa staar Jesu Kristi kors evig plantet paa vor jord. Det lyser ut over alle land og alle skiftende tider, og fører saa sterk en tale baade av tugt og av trøst. Det er Guds egen stille røst til hjerterne.

Og derfor søker vi saa gjerne atter og atter ind i stilheten under Golgata kors, bort fra al verdens brusende hvirvel, forfængelige glitter og forbitrede magtskrik. Under Jesu kors er det godt at være, og lytte til tilgivelsens hellige bøn og forsoningens høie, stille guddomsord. Der priser vi ved frelserhjertet *Faderen av evighet* — for al hans usigelige kjærlighet og naade! Mens hjerterne vore banker for ham som gav sig selv hen for os med uendelig offervilje.

Aa lat aldrig nogensinde
korsets træ mig gaa av minde
som dig frelsens fyrste bar!
Men lat kors og død og smerte
tale, rope i mit hjerte,
hvad min frelse kostet har!

NOTIS

Andreas Austlid.

Efter det stykket, «Då han steig fram,» om Chr. Bruun som vi hadde i augustheftet ifjor (og som siden er blitt oversatt av flere blader i Danmark og i det hele lest og vurdert i vide kretse) er det kommet spørsmål om hvem den Andreas Austlid er som fortalte disse minner fra Bruuns skole, og hvad han senere kom frami i livet.

Andreas Austlid fyller 70 år nå til høsten. Han er gausdalsgutt, men har lagt ner en storpart av sitt livs strev på Vestlandet. Det var på Møre han reiste folkehøiskolen sin og det er der han nå bor, også etter at skolen lenge har vært på andre hender.

Tre vintrer på rad var han elev hos Chr. Bruun (1869—72). Efter det gikk han løs på å lage skole etter de nye principer for småbarna i Lom. Han hadde «friskole» der i 7 år i trekk. Disse friskolene kjenner folk hos oss lite til; i Danmark fikk de stor blomstring og lever sterkt der den dag idag; de har til og med sitt eget skoleblad. Friskolen var et direkte skudd på den grundtvigske skolestamme, frihetsundervisningen anvendt i barneskolen, minst mulig pugg, mest mulig liv (fortelling, leik, kropsutvikling). De tre best kjente friskolefolk hos oss er nettop knyttet til Gausdal: Stefan *Frich,* Ivar *Blekastad, Austlid.*

På skolen i Lom kunde Austlid ha op til 40 barn. Bønder som hadde gått på folkehøiskolen hos Bruun eller på Sagatun slog ring om den. Bruun hadde mange elever oppe i Lom. Og så hadde de den gang en vidsynt prest, Honoratus *Halling* (senere til Ø. Aker hvorfra han blev landskjent). Han konfirmerte de barna som gikk ut fra skolen til Austlid med den kristendomskunnskapen de hadde, — det var hvad læreren hadde fortalt dem etter bibelen, ikke et ord utenat undtagen fadervår, artiklene og de 10 bud (foruten salmevers). Ikke engang Luthers utleggelse til Katekismen («Det er:») hadde de lært, enn si noen «forklaring».

Austlid hadde foreldrene på sin side, og de drev igjennem at de fikk holde fram på denne måten, enda biskopen (Folkestad) tok op saken på et stort visitasmøte og vilde skremme dem til å lære Pontoppidan og bibelhistoria utenat. Lomværingene skrev til Kirkedepartementet og bad om å få se den loven som påbød slikt. Departementet støttet ikke biskopen, og så blev det ikke mere.

Et sommerkursus var Austlid lærer hos Bruun på Vonheim, men så forlot han Østlandet og var først 16 år (1882—1898) lærer på Ullensvang folkehøiskole, og siden i 9 år styrer av sin egen skole, Møre folkehøgskule i Ørstavik. Den overga han til ungdomslaga derborte, som nå driver den, og

skulde selv se å reparere en utslitt helse. I denne tid bodde han noen år på Eidsvoll, men så tok han høsten 1913 til med folkehøiskole hjemme på Austlid i Gausdal. (Byfolk som har bodd i sommerpensjonatet der kaller gården for Østerlid). Han hadde med sig Lomværingen Olav *Aukrust*. Austlid var der et par år, så blev skolen flyttet, først til Dovre og siden til egne lokaler i Sel, eiendommelig nok på selvsamme gården der Chr. Bruun fikk hus første vinteren han hadde skole (Romundgard).

Austlid har vært en mangfoldig kar, det er ikke bare skoler han har vært borti. Men i skoleveien har han satt merker også ved norsk-bøkene sine, først ABC og siden lesebok. Der nytter han sin rent sjeldne evne til å fremstille levende og fengende — slik som vi kjenner den fra «Då han steig fram.» Disse bøkene har vært grunnleggende i alle de kretser som har brukt landsmål til oplæringsmål.

En annen bok har han skrevet, som er merkelig, det er to-binds skildringen av Kristen Kold — et ukjent navn for de fleste norske, i Danmarks skoleverden likeså kjent som Grundtvigs. Dette aparte bondegeni av en skolereformator (folkehøiskolens «mor» — den som gav liv og virkelighet til Grundtvigs ideer om undervisning) har i Austlids bok («En folkelærar») [1]) fått en skildring så fengslende og gripende at selv den på forhånd mest uinteresserte vil slukes helt og holdent av den.

Stilistisk er den et mesterverk. Austlids landsmål er i det hele, det har stykket om Bruun også vist, usedvanlig ledig og saftig; det er et utpreget «mundtlig» landsmål, friere og mer levende enn jeg tror en treffer det hos noen annen.

Sitt skolesyn hadde Austlid fått utdypet ved et 2 års ophold i Danmark efter undervisningsårene i Lom. Ernst Trier var den han mest gikk i skole hos, men ellers reiste han rundt for å støve op alt han kunde få tak i om Kold som var død en del år før. Det var fremfor alle Kold han møtte i Danmark disse årene! Hvor levende han må ha stått for ham viser sig av portrættet han malte 30 år senere.

Under den utvikling vår folkeskole har hatt i de siste årtier har nok Austlid med glede sett mange av friskolens tanker ført ut i livet. Men stort sett kjenner han skuffelse ved vår nyere skoleform. Vi kom ikke fra pugget over i fri utfoldelse. Vi er havnet i en rendyrkning av det intellektuelle, mener Austlid. Det er hjerneopøving og kunnskaper alt sikter på; livet, hjertelivet, gemyttet forsømmes rent, det betyr ingen ting for skolemestrene.

Pedagogisk har Austlid så godt som noen i et trofast livs arbeide kjempet for virkeliggjørelse av de folkelige grunntanker hans lærer plantet inn i ham.

Eivind Berggrav.

[1]) Oversatt til dansk av Marie Kold Pedersen under titelen: Kristen Kold.

LITTERATUR

Veien til det nye land av *B. Dybwad Brochmann.*

Man skulde tro at en saa voldsom uregelmæssighet i folkenes husholdning som verdenskrigen maatte sætte dype spor ogsaa i vor literatur og fylde bokmarkedet med radikal samfundskritik og filosofi. Men nei, stort set har det været underlig stille i saa henseende.

Man skulde tro at det overmaal av direkte og indirekte lidelse, som under og efter krigen har knuget folkene, omsider maatte fremkalde et rop om kulturfornyelse og bringe menneskene til rastløst at jage efter nye veier. Men faktum er at de rop som nu og da opløftes har litet av renaissancens tone i sig. Man er i begrep med at glemme lidelserne og sløves i sin retfærdighetstrang. Istedenfor nyskapende ideer har man faat en sparetanke, og folks høieste ønske er nu at vende tilbake til tilstandene før krigen.

Allikevel gjærer nyskapende tankestof i det skjulte hos alle dem som tvers igjennem nedgangstidernes trivialiteter bevarer overbevisningen om de gamle forholds bankerot. Blandt dem er B. Dybwad Brochmann. Hans bok er et længe tilbaketrængt rop om kulturfornyelse, et helhjertet forsøk paa at lede utviklingens strøm utenom en truende bakevje og ind paa nye baner. Og bakevjen, som der advares mot skyldes den menneskelige tilpasningsevne, der bevirker at man slaar sig til ro — selv om livet dag for dag blir vanskeligere, ja pinagtigere at leve — med den tro, at krisen faar ha sin gang, det gjælder bare at lukke øinene i virvaret og famle os tilbake til status quo.

Luk øinene op, sier forfatteren, se engang efter om vi i det hele tat styrer nogen bestemt kurs.

Dersom vi lever paa slump har verdenskatastrofen været forgjæves, og det vil være faafængt at haabe paa bedre tider. Og saa tar han læseren med paa en runde gjennem de forskjellige livsomraader, hvor samfundets frem- og tilbakegang findes registrert i tal og værdier.

Her melder et spørsmaal sig: hvilken alen lægger forfatteren paa værdierne? Mange finder det umulig at ta standpunkt til en mands meninger uten først at ha sat en etiket paa manden. I dette tilfælde vil det falde vanskelig at finde en etiket som passer, men for anmelderen synes det klart, at i denne bok bryter gudsriketanken frem i nye former og med ny aktualitet.

Velfærdsprincippet, som bestaar i at dømme træet efter dets frugter, er med andre ord forfatterens ledetraad, og i lyset av det diskuterer han spørsmaalet om hvad fremskridt egentlig er. Diskussionens resultat er at de fleste av vore politiske foranstaltninger avslører sig som tilfældige, formaalsløse og derfor samfundsfarlige tiltak.

Tiltrods herfor er bokens tendens ikke negativ men opbyggen-

de. Paa grund av dens springende, impulsive komposition vil det være let at plukke ut tilstrækkelig mange negative faktorer til at slaa denne min paastand ihjæl med, men produktet er positivt for den som har interesse av at følge regnestykket til ende.

Hovedpunktene i forfatterens samfundskritik er følgende:

Det nuværende samfund mangler exakt økonomisk erkjendelse. Dets virvar av økonomiske kræfter arbeider planløst mot hinanden og befordrer stagnationen.

Istedenfor at vaake omhyggelig over at ingen private eller offentlige foranstaltninger krydser økonomiens love, lægger man allevegne hovedvegten paa at regulere ved kunstige skranker. Dette kaldes «politisk» økonomi.

Ute blandt folk raader indbyrdes motstridende begreper om hvad fremskridt vil si. Nogle mener retningen er rigtig naar bare hver bedrift regnskapsmæssig balancerer eller gir overskud Andre ser utviklingen bedst fremmet ved flere organisationer og mere klassekamp. I tredie række kommer den pretensiøse jobbe- og spekulantmoral med samfundsmæssig set bestialske motiver.

Forfatteren appelerer til alles sunde egoisme ved at opstille en samfundets gevinst- og taps konto, hvor de fiktive værdier folk jager efter pranger med skudt sats paa *debetsiden.* Markedspris og værdistigninger representerer samfundets *underskud.*

Økonomisk frihet, national og social fred opnaaes kun ved at man trækker de rette konsekvenser av dette regnskap og ved hjælp av dekapitalisations-princippet lægger al virksomhet om med nulprisen som maal.

Erkjendelsen av denne «rene» økonomi betegner efter forfatterens mening den epoke, hvorav kulturfornyelsen kommer til at gaa frem.

Det synes som om forfatteren foregriper fremstillingens gang ved at behandle epoken paa det økonomiske omraade først. Forut for denne gaar en nyorientering i livssyn, som vil bli nærmere redegjort for i en efterfølgende bok, men som forøvrig stadig dukker frem ogsaa her og gir fremstillingen perspektiv.

Dybwad Brochmann nøier sig ikke med kritik og paavisning av nye baner. Han søker ogsaa at utforske aarsakerne til at mennesket uavladelig farer vild, han søker med andre ord efter nøklen til avgrunden i det menneskelige bevisthetsliv.

Gjennem en original kombination av videnskapens resultater og bibelens overleveringer er han naadd frem til en harmonisk livsopfatning, og den kritiske behandling av disse respektive bidrag til vor viden om livet er antydningsvis saa interessant at man har grund til at stille store forventninger til bok II, som nu er under utgivelse.

Boken er voldsom og ender med en utfordring a la «J'accuse». Den som av interesse for de reiste spørsmaal søker efter en ny aand og nyt lys vil imidlertid neppe la sig skræmme av de sterke ord. Dertil er boken altfor tankevækkende.

I «Veien til det nye land» og II «Nøklen til avgrunden» kan bestilles gjennem bokhandelen eller direkte hos forfatteren, adresse Ring st. (Hedemarken).

Ingeniør *Chr. Vibe.*

Kong Sverre av *Fredrik Paasche.* (H. Aschehoug & Co. Kr a 1920. 303 sider).

Paasche står alene mellem historikerne med sitt syn på Kong Sverre. Alt i flere år har det vært morsomt å følge denne spenning omkring vår eventyrkonge. Nå har Paasche samlet sig til et hovedslag for Sverre. Ingen vil merke når han følger den flytende og spennende fremstilling i boken, at det er et stridsskrift han har for sig. Paasche polemiserer aldri direkte. Men hvor han vet at de andre står vebnet imot ham, der blir der en egen spenstighet over ham, en egen varme. Han slår slagene positivt for sin helt, ikke negativt mot sine vildfarende kolleger.

Paasches styrke er som vanlig den at han har *følt* sig inn i personen, han gjenopliver Kong Sverre i våre sinn. Dessuten har han under striden for sitt syn samlet et alldeles overveldende sakmateriale; ikke minst har han funnet nye utenlandske kilder som det er frydefullt å få frem i dagen. Endelig har Paasche som ingen annen historiker tatt Sverre-tiden op til sær-studium; han har ikke kjørt tvers igjennem denne epoke på vei til andre bare, han er stanset og har gitt sig tid til ordentlig prøvelse og undersøkelse.

Alt dette gjør hans stilling sterk. Sammenligner jeg hans Sverre-syn med Alexander Bugges, så er Bugge alldeles usammenhengende og selvmotsigende og virker komplett diletantisk imot Paasche. Ofte kan det være rent latterlig hvordan de to hevder stikk motsatte ting. Hør for moro skyld noen eksempler:

P.: Skjønt kan kom til Norge uten nogensinne å ha stått foran en hær, blev han *en hærfører uten like.*

B.: Som hærfører var det mere list enn mot som udmerket Sverre.

P.: [Gjennemtenkt grusomhet . . fortelles ofte om samtidige fyrster i Europa]. Slikt fortelles sjelden fra borgerkrigenes Norge, — et par ganger om Magnus Erlingson og om baglerne, *aldri om Sverre.*

B.: Stundom var han *unødig grusom.* [Bugge ligner i så måte nettop Sverre med en av de samtidige fyrster i Europa, Fredrik II].

Mens vi hos Paasche hele tiden får sterkt inntrykk av det høimodige og ridderlige ved Sverre, sier Bugge kort og godt at der «ikke er det minste ridderlig ved Sverre.»

I dette siste tilfelle fristes man til å tro at Bugge-Homer rent ut har blundet over pennen. For en del sider lenger ut forteller han selv om hvorledes Sverre ridderlig gav fiender grid. Der kan jo dessuten fra sagaen legges frem flerfoldige lignende tilfeller. Blandt Paasches nye kilder er også den Sverre-fientlige William av Newburgh som kaller Sverre et «djevelens redskap», men innrømmer at han «øvet mildhet mot undersåtterne og viste ærefrykt for kirker og klostre.»

Også ellers får man inntrykk av at Bugges fremstilling (i den store Norgeshistorie bind II, 2) er urevidert, løst henkastet.

Anderledes kan det være når den ene forskers skjønn står imot den annens, og de begge har rike forutsetninger for å dømme.

Således Halvdan *Koht* (Edda 1914; III, s. 91): «Eg har personleg ingen tvil um at mange av ta-

lane i siste parten av [Sverres] soga beint fram er laga av sogeskrivaren.»

Derimot *Paasche* (Edda, følgende årgang, hefte II, s. 199): «Jeg finner ingen grunn til å tvile på at Sverre har holdt også de taler som den senere del av sagaen legger ham i munnen. »

Paasche har i det hele en langt større tillid til Sverre enn de andre har, tillid til det som fortelles om ham. Ikke noen ukritisk tillid, heller en vebnet tillidsfullhet. Om den alltid er berettiget, kan kanskje aldri noen få vite. Men een ting er sikker: over Paasches Sverre blir der no helt og sammenhengende, både historisk og psykologisk, som de andre ikke kan skape.

Aller mest interesserer hans fremstilling av Sverres religion. Det er som bekjent moderne å smile til hine tiders religiøsitet. Den skal bare ha vært en tynn europeisk fernis. Som ofte før krever Paasche full respekt for alvoret og den personlige sannhet i disse tiders tro.

«Sverres tro var ikke viking-tro, ikke blind skjebnedyrkelse, men tro på en skjebne som utgår fra Gud. . . . Gløden i hans tro er uslukkelig; det var den som reddet ham på Vossefjeldene, da han «talte som Gud lærte ham;» det var den som gjorde ham stille så han «ikke rørte en mine,» mens døden jaget ham i Norefjorden. Intet viser bedre sikkerheten i hans religiøsitet enn at den aldri blir overflødig for ham.»

Også her har Alex. Bugge et stikk motsatt syn på Sverre. Han mener at han i bunn og grunn er en hedning, en fatalist. Og meget overfladisk utnytter Bugge en ytring av Sverre i Oslo til bevis for at han «åpenlyst håner tidens tro.»

I dette kapitel fristes den som leser sagaen til å ta parti og ha sin egen mening, selv om man kjenner religionen bedre enn man kjenner historien. Og selv om det kan være ens inntrykk at Paasche kanskje er overdrevent venligsinnet, så har han da i hovedsaken sikkerlig rett her. De som vil gjøre Sverre til en slags fritenker eller indifferentist og til en splittet personlighet, må ty til så mange knep og innfortolkninger, at selve deres kunster dømmer deres kunst.

Vi strides om hvordan Nidarosdomen skal restaureres. Bare ett er visst: vi kan aldri bli sikre på at vi får den gjenreist *akkurat* slik som den var. Derfor hevder noen: la brokkene ligge i småbiter, da er de iallfall videnskabelig sikre. Andre sier at da er deres virkning på folkets sinn absolutt tapt; la oss ved å bøie fantasi og forskning sammen prøve å reise domen mest mulig slik som den må ha vært, mener de. — De som har sett det som alt er gjort efter dette princip, vil vite at en slik gjenreisning blir mere enn no forbigangent som bygges op, det blir en ny opreisning for hele folkelivet idag og for alle tider.

Slik er det også med historiens personligheter. Paasche har ikke villet la brokkene ligge i usammenhengende videnskabelig korrekthet. Han har bøiet forskning og fantasi sammen og gjenreist Sverre-skikkelsen i dens fulle storhet og styrke. Dette er en dåd. Den kan aldri bli videnskabelig bevist, der kan aldri bli enighet om at linjene ikke kanskje burde ha vært

trukket anderledes. Men Paasche har satt en spill-levende Sverre inn i vårt folks liv. Det er mer enn en blott historisk bedrift han derved har gjort.

Eivind Berggrav.

Konene ved vandposten av *Knut Hamsun.* Roman i 2 bind. 1920.

En ironi at disse koner ved vandposten skulde oversvømme Skandinavien med skyllevandet fra sin linnetsvask akkurat som det stolte akademi i Stockholm gav Hamsun prisen for idealistisk diktning. På grunn av Nobelreklamen gikk denne bok i enda fler tusener enn noen av de andre Hamsuns. Jeg fant den nylig oppe i en avsides skogdal, mellem lutter gamle postiller, hos en familie som vilde forsøke å få forbinnelse med åndslivet i dets prisbelønnede idealistiske form.

Tragi-komedie. Konene ved vandposten — norsk åndsliv!

Fra Hamsuns egen side visstnok bare komedie. Han har vel lov å vrøvle han som andre. Han har vel lov å pusle med intetsigende intimiteter fordi om han er en stor dikter? Ingen vilde jo i og for sig falle på at denne boka var værdt hverken ros eller daddel, hadde det bare ikke vært reklamen som satte den på en piedestal. Hvad er det hele? En bredt stillestående skildring av en småbys åndsforlatte liv, med en evnukk, hans blomstrende kone og mange forskjelligpregede barn til hovedpersoner, og forøvrig konsuler og konsulsønner som går baktrapper, læge og sakfører og hele mellemklassen — et eneste inrøre av miniatursladder og av intriger på størrelse som hønsefjær. Dette er skildret i et 2 — to — binds verk, uten nogen som helst indre utvikling eller nogen som helst ydre dramatikk. Derved er det i grunnen blitt *mer* enn bare skildring av småbyen. Hele produktet *er* en småby.

Forsåvidt er det godt gjort, utholdende gjort. Men normale mennesker vil ikke orke å lese til ende. Ved side 100 har de nok. Hamsun har imidlertid villet spendere 2 år av sitt forfatterskap på dette halv-ekle herk, på en mikroskopering av kjerringsladder, på å ligge lyttepost i gangen hos konsulen. Hamsun talte engang om at jernene glødet. Her er de så utbrennt som de kan bli.

Innimellem er der nok en Hamsunsk morsomhet, men meget sparsomt. Sproget — blir en ikke lei det i lengden? Er det no nytt ved det mer? Det aparte ved det ligger i en viss *underfundighet* i ordstillingen, i gjentagelser, i små ho! som antyder en dobbeltbund.

Det er underfundighet som også gir miljøet en viss tiltrekning. Uten krass åpenhet, men ved antydninger som han straks igjen stikker dypt ned i jorden, lokker han folk til å tro at det *er* noe, og at de snart skal få være med og opdage en liten skandale! Ho!, sier han, og så sier han ikke mere.

Nobelprisen! «Det er bare for «Markens Grøde» vi gir ham den,» sa den arme ordfører for de skyldbetyngede i Svenska Akademien. Han toet sine hender ved vandposten.

Men den som kjente litt til Hamsum, måtte visst at han var underfundig uberegnelig og at det var for tidlig av Markens grøde å ville høste ham inn i idealisternes lade.

Eivind Berggrav.

Yaschka av *Maria Botchkavera,* beretningen om de russiske kvinders dødsbataljon. Bind I—II à 3 kr. stykket. (Helge Erichsens forlag, Kr.a 1920).

Av flere grunner vilde jeg slett ikke lese Yashka, beretningen om de russiske kvinders dødsbataljon. Hele ideen med denne bataljon forekom mig i sin tid, da Kerenski introducerte den, hastemt og motbydelig. Desuten fremkom beretningen oprindelig som en uendelig rekke føljetoner i en avis, hvad der vakte tanken på usammenhengende sensasjoner.

Da boken nu kom sendende fra Helge Erichsens forlag i hele to bind, fremdeles trykt på avispapir, blev jeg opmerksom på at den er oversatt av redaktør Hambro. Han begynner sitt forord med å si at «blandt alle de merkelige skjæbner som verdenskrigen og revolutionen har skapt og stillet i relief, er der neppe nogen som er mere merkelig end Maria Botchkaveras.» Da så en annen hadde lest boken og gitt mig et inntrykk av den, gikk jeg i kast med den selv. Og nu anbefaler jeg alle interesserte mennesker å gjøre det samme. Hambros ord er ikke for sterke. Min mistanke om usammenhengende sensasjoner og om hastemt anstaltmakeri er fullstendig ugrunnet.

Helt mandig nøkternt forteller Yaschka om sitt liv, et liv som tusener ulykkelige bondekvinders i Rusland inntil hun blir soldat. Hun er sommetider stolt av sig selv, men hun har rett til å være det. Hennes bedrifter i krigen må være enestående. Og de er så troværdig fortalt og kan så lett kontrolleres på viktige punkter, at man føler sig ganske trygg.

Men det er ikke bare det aparte som er tiltrekkende ved denne bok. Der er en dyp menneskelig varme, en ren og ubestikkelig karakterstyrke over denne kvinne som er ganske betagende. Om hennes umiddelbare religiøsitet kunde der skrives en hel studie. Og det står ikke til å nekte at hennes dødsbataljon vant en moralsk-krigersk laurbærkrans som i historien ikke kan bli ubemerket.

Endelig er boken fyllt av interiører fra russisk liv, ikke skrevet av journalister eller politikere, ikke skrevet for å agitere i nogen som helst retning, nedtegnet bare som fakta av et menneske som elsker Rusland over alle ting.

Jeg anbefaler Yaschka både som roman, som historisk dokument, som menneskestudie og som oplysning om Rusland. Den vil engang bli overflyttet fra avispapiret til verdenslitteraturen.

Eivind Berggrav.

Salømonsen IX, Friele—Gradient.

Ganske tilfeldig har redaktør Friele fått sitt navn i gull på bindet av siste Salømonsen. Ellers pleier det være de mest ubegripelige ord — som nu her Gradient — som pranger på alle leksikonrygger. Det er underholdende å blade i Salømonsen, men det lokker en bort i meget rart stoff. Det er alltid behagelig med dette verk at en får en rolig, nogenlunde fyldig fremstilling, ikke alt for meget telegramstil og forholdsvis meget objektiv.

Eivind Berggrav.